

### **Jerzy Hickiewicz**

Pracownia Historyczna Stowarzyszenia Elektryków Polskich, Opole  
ORCID 0000-0002-9194-4984

### **Piotr Rataj**

Pracownia Historyczna Stowarzyszenia Elektryków Polskich, Opole  
ORCID 0000-0002-6211-0550

### **Przemysław Sadłowski**

Pracownia Historyczna Stowarzyszenia Elektryków Polskich, Opole  
ORCID 0000-0002-8203-7995

## **„Fenomen Lwowa” na przykładzie rozwoju polskiego elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego**

### **‘The Lviv Phenomenon’ and the Development of Polish Higher Education in Electrical Engineering**

The article presents the significance of Lviv in Polish culture, using the example of higher education in electrical engineering. It highlights the importance of Galicia’s autonomy and its multinational character in shaping Lviv’s unique position in Polish history until 1918. It describes the development of technical higher education in Lviv and the local higher education in electrical engineering, as well as its impact on the broader education landscape in Poland. The article also outlines the fate of the Polish, Ukrainian, and Jewish populations of eastern Galicia and Volhynia during and after World War II. It concludes with a discussion of contemporary efforts dedicated to commemorating the ‘Lviv phenomenon’ in Polish higher education in electrical engineering, as well as initiatives promoting Polish-Ukrainian cooperation in this field.

**Keywords:** Lviv Polytechnic, electrical engineering, higher education, resettlement

**Słowa kluczowe:** Politechnika Lwowska, elektrotechnika, szkolnictwo wyższe, przesiedlenia

#### **1. Wprowadzenie**

Kiedy na świecie w XIX w. powstawała nowoczesna cywilizacja techniczna i tworzyło się wyższe szkolnictwo techniczne, nie istniała polska państwowość. Polska była pod zaborami, a językiem urzędowym w trzech zaborach pruskim, austriackim i rosyjskim był odpowiednio język niemiecki i rosyjski. Za używanie języka polskiego w szkole, nawet w czasie

przerw, groziły kary. Podobnie sytuacja wyglądała w Galicji. Jednak już od początku lat sześćdziesiątych XIX w., a zwłaszcza po klęsce Austrii w wojnie z Prusami w 1866 r., sytuacja Polaków w Galicji stawała się znacznie lepsza niż w pozostałych zaborach. W latach sześćdziesiątych XIX w. władze austriackie całkowicie zmieniły politykę narodowościową, wprowadzając autonomię poszczególnych prowincji z silną władzą samorządową. Autonomia Galicji, uznanie języka polskiego za urzędowy i wprowadzenie go do szkół znacząco odróżniały zabór austriacki od pozostałych zaborów, w których kontynuowano wynarodowianie i ograniczanie polskości. Różnice te wyraźnie można śledzić na przykładzie rozwoju szkolnictwa, a zwłaszcza technicznego wyższego, bo przez wiele lat jedyną polską politechniką była lwowska uczelnia. Szczególnie wyraziście widać to na rozwoju kierunku elektrotechnika, bo była to najbardziej dynamiczna dziedzina techniki poczynając od XIX w. Jest zaskakujące jak, w stosunkowo biednej części<sup>1</sup> Austrii, Galicji (choć głównie w wyróżniającym się wyższym poziomem życia stołecznym Lwowie) tak wcześnie powstawały takie przedsięwzięcia elektrotechniczne jak transmisje telefoniczne, tramwaje elektryczne itp. oraz powstawały stowarzyszenia techników. W XIX w. wschodnia Galicja była zróżnicowana narodowościowo. We Lwowie oraz w innych miastach większość mieszkańców stanowili Polacy i Żydzi, a Ukraińcy (Rusini) byli w mniejszości, natomiast byli oni najliczniejszymi mieszkańcami wsi. Językami urzędowymi były zarówno język niemiecki jak i polski, jednak we Lwowie w C.K. Szkole Politechnicznej, podobnie w innych instytucjach, głównie używany był język polski, a niemiecki stosowano do urzędowych kontaktów z ministerstwami i innymi instytucjami centralnymi. Wykładowcami oraz studentami C.K. Szkole Politechnicznej byli głównie Polacy. Na ulicach miast dominował język polski. Taka sytuacja narodowościowa oraz autonomia i samorządność dawały możliwość rozwoju polskiej kultury i nauki. To właśnie stanowiło o „fenomenie Lwowa” i wyjątkowości Galicji oraz korzystnie odróżniało zabór austriacki od pozostałych zaborów. Wydaje się też, że naturalna wzajemna konkurencja między narodami zamieszkującymi Galicję mogła mieć też pewien wpływ na jej rozwój, choć były też przejawy polskiej nietolerancji i dyskryminacji narodowościowej wobec Ukraińców i Żydów.

Po zakończeniu I wojny światowej i powstaniu II Rzeczypospolitej Polska Galicja, Lwów, jak i Politechnika Lwowska utraciły swój wyjątkowy charakter. Powołano bowiem Politechnikę Warszawską, stołeczną uczelnię ważniejszą, a nieco później jeszcze Akademię Górniczą w Krakowie. Choć lwowska uczelnia dostarczyła część swoich profesorów Politechnice Warszawskiej (z elektryków – prof. Kazimierza Drewnowskiego), to jednak nadal trwała. Planowano jej rozbudowę, w tym budynku dla samodzielnego Wydziału Elektrycznego. Największym jednak zagrożeniem dla „fenomenu lwowskiego” okazała się II wojna światowa. W jej trakcie ogromne straty poniosła ludność polska i żydowska, a ukraińska szczególnie po jej zakończeniu. Po wojnie z terenów wschodniej Galicji, jak i Wołynia, przyłączonych do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, doszło do wysiedlenia pozostałej jeszcze na tych terenach ludności polskiej. Te zmiany ludnościowe ostatecznie zakończyły „fenomen lwowski”. Wśród wysiedlonych byli również profesorowie, pracownicy i studenci polskiej lwowskiej uczelni, którzy w większości zasilili politechniki, powstałe po II wojnie światowej na terenie Polski.

1 Więcej w: S. Szczepanowski, *Nędza Galicyi w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego*, Lwów 1888.

Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości polscy elektrycy nawiązali kontakty z ukraińskimi profesorami elektrotechniki, jak i środowiskiem ukraińskich elektroenergetyków we Lwowie. Dzięki temu i okazanej przez stronę ukraińską chęci współpracy możliwym stały się obchody historycznych uroczystości we Lwowie i – co bardzo ważne – ułatwiony dostęp do archiwów. Zaowocowało to szeregiem historycznych wydarzeń oraz publikacji naukowych i popularnych o elektrotechnice i elektrotechnikach upamiętniających fragment tego krótkiego, ale ważnego w dziejach Polski, „fenomen Lwowski”.

Celem artykułu jest pokazanie, że stosunki narodowościowe oraz uzyskana w XIX w. autonomia Galicji pozwoliły jej w czasach zaborów odegrać szczególną rolę w rozwoju polskiej kultury i nauki, której wagę podkreślają ograniczenia jakie obowiązywały w pozostałych zaborach. Starano się to ukazać na przykładzie szeroko pojętego kształtowania się kierunku elektrotechnika w lwowskiej uczelni technicznej, przede wszystkim w okresie przed odzyskaniem niepodległości. Omówiono również okres międzywojenny oraz sytuację w trakcie i po II wojnie światowej, kiedy, wraz ze zmianą struktury narodowościowej wschodniej Galicji, zakończyła działalność polska Politechnika Lwowska, ale znacznie przyczyniła się do utworzenia elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego w Polsce, po II wojnie światowej. Celem opracowania jest też pokazanie jak lwowska elektrotechnika, z okresu przed 1945 r., utrwaliła się w pamięci historycznej zarówno polskiej jak i ukraińskiej.

## 2. Wpływ autonomii i samorządności na rozwój Galicji

Dzięki autonomii zabór austriacki uzyskał dużą samodzielność. Działał tam o szerokich kompetencjach galicyjski Sejm Krajowy i jego organ wykonawczy, Wydział Krajowy, język polski został językiem urzędowym (obok niemieckiego i ruskiego-ukraińskiego), podobnie stało się też w szkolnictwie wszystkich stopni. Odtąd Galicja przyciągała aktywnych Polaków ze wszystkich zaborów. W 1870 r. gminie miasta Lwowa nadano statut, przez co Rada Miejska uzyskała pełny zarząd nad majątkiem gminy (wcześniej rządził Magistrat, kontrolowany z Wiednia). Odtąd Rada Miejska miała duży wpływ na rozwój techniczny miasta, m.in. poprzez budowę sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, rozbudowę gazowni, założenie sieci tramwajów konnych (1880 r.).

Autonomia Galicji i samodzielność samorządu pozwoliły również na szybszy niż w pozostałych zaborach Polski, rozwój powstającej dopiero dziedziny techniki – elektrotechniki<sup>2</sup>. Przykładowo: w 1880 r. jedną z pierwszych na świecie sali parlamentarnych oświetlonych elektrycznie była sala w gmachu Sejmu Krajowego we Lwowie, w której polski przedsiębiorca Franciszek Rychnowski zainstalował oświetlenie lampami łukowymi. Była to jedna z pierwszych stałych instalacji oświetleniowych na ziemiach polskich. W 1881 r. Henryk Machalski wykonał jedną z pierwszych na świecie transmisji telefonicznej koncertu z Żółkwi do Lwowa (na odległość ok. 30 km). Bardzo wcześnie, bo w 1897 r. powstała elektrownia prądu trójfazowego (o mocy ok. 200 kW) w Borysławiu, która posłużyła do elektryfikacji kopalni wosku ziemnego. Wprowadzono w kopalni elektryczne oświetlenie

2 Więcej na temat wpływu autonomii galicyjskiej na rozwój elektrotechniki we Lwowie: P. Rataj, *Rozwój elektrotechniki we Lwowie do 1914 roku*, Warszawa 2023.

oraz nowoczesny indywidualny napęd maszyn roboczych: wind wydobywczych, pomp i wentylatorów. Jednak zła lokalizacja elektrowni, na terenach po kopalni, była powodem powstawania awarii zespołu prądotwórczego złożonego z maszyny parowej i generatora elektrycznego i zmusiła do jej zamknięcia<sup>3</sup>.

W 1894 r. z powodu organizacji Powszechnej Wystawy Krajowej<sup>4</sup> uruchomiono lwowskie tramwaje elektryczne, przy dużym udziale profesorów lwowskiej wyższej uczelni technicznej. Jednak to aktywność samorządu Lwowa była przyczyną, iż w tej najmniej rozwiniętej przemysłowo części ówczesnej Austrii doszło do uruchomienia linii elektrycznego tramwaju o łącznej długości ok. 9 km. W tej części Europy jedynie Wrocław o jeden rok wyprzedził Lwów. W tym też czasie zbudowano elektrownię tramwajową w zajezdni na Wulce oraz drugą prowizoryczną elektrownię przeznaczoną do oświetlenia terenów wystawowych. Powstanie elektrowni tramwajowej było wstępem do uruchomienia elektrowni komunalnej prądu stałego (1900 r.), a potem nowoczesnej elektrowni prądu przemiennej trójfazowej na Persenkówce (1909 r.)<sup>5</sup>.

Gmina miejska nie rozwijała jednak miasta tylko w aspekcie materialnym. Więcej środków, szczególnie w pierwszych dwóch dekadach po nadaniu statutu miejskiego dotowano na rozwój kulturalny, narodowy, a zwłaszcza oświatę. Dla przykładu w 1876 r. w gmachu ratusza miejskiego powołano Powszechną Szkołę Przemysłową Rysunków i Modelowania, która w 1892 r. została przemianowana na C.K. Państwową Szkołę Przemysłową i przeniesiona do nowego gmachu. Była to szkoła zawodowa, o średnim poziomie nauczania, kształcąca rzemieślników, zachowała jednak wydział rzeźby i malarstwa sztalugowego. Z czasem uruchamiano tam wiele nowych kursów fachowych w kierunku technicznym, np. maszynistów, palaczy, a nawet monterów i dozorców elektrotechnicznych. Szkoła rozwijała się tak szybko, że w 1910 r. przeniesiono ją do jeszcze innego, większego nowego gmachu.

Korzystne zmiany, które wynikły z wprowadzenia autonomii Galicji umożliwiły utworzenie we Lwowie także nowych polskojęzycznych uczelni o wysokim, akademickim poziomie nauczania. Dla przykładu w 1874 r. utworzono Wyższą Szkołę Lasową, w 1880 r. zatwierdzono status istniejącego od 1853 r. Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego, w 1881 r. Szkołę Weterynarii (w 1897 r. przemianowaną na Akademię Weterynaryjną), w 1899 r. Akademię Handlową. W 1901 r. istniejącą od 1858 r. Wyższą Szkołę Rolniczą w podlwowskich Dublanach przekształcono w Akademię Rolniczą. Zmiany te pozwoliły też oczywiście na dalszy rozwój istniejących już we Lwowie uczelni wyższych. Założony w 1817 r. Uniwersytet Franciszkański we Lwowie (po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przemianowany na Uniwersytet Jana Kazimierza) został spolonizowany w przeciągu lat siedemdziesiątych XIX w.

- 3 Więcej na ten temat: P. Rataj, J. Hickiewicz, *Pionierska elektrownia trójfazowa w kopalni ozokerytu w Boryslawiu z 1897 roku*, „Przegląd Elektrotechniczny” 2023, nr 8, s. 274–277.
- 4 Wystawę odwiedziło ok. 1 100 000 osób, a tramwaj elektryczny zbudowano, aby skomunikować główny dworzec kolejowy z terenami Wystawy w okolicach Parku Stryjskiego. Więcej na temat wystawy: J. Hickiewicz przy współpracy z P. Sadłowskim, *Roman Dzieślewski. Pierwszy polski profesor elektrotechniki i Jego współpracownicy*, Warszawa, Rzeszów, Tarnów, Gliwice, Opole 2014, s. 80–83.
- 5 Więcej o powstaniu i funkcjonowaniu tramwajów elektrycznych i Miejskich Zakładów Elektrycznych we Lwowie m.in.: S. Tarhov, *Istoriâ l'viv's'kogo tramvaâ*, L'viv 1994; J. Hickiewicz, P. Sadłowski, *Roman Dzieślewski; A. Križaniv's'kij, Istoriâ elektrifikacii L'vivšini*, L'viv 2015; M. Rechlłowicz, J. Szajner, *Tramwaje lwowskie 1880–1944*, Łódź 2020; A. Kryżaniwskij, *Elektryczny Lwów: Historia 1894–2019*, Wrocław 2020; T. Dywan, *Miejskie zakłady i obiekty infrastruktury technicznej Lwowa w latach 1858–1919. Zarys dziejów*, Łódź 2021; P. Rataj, *Rozwój elektrotechniki*.



Ryc. 1. Gmach C.K. Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie z 1910 r. (źródło: Wikimedia Commons [dostęp 15.01.2025])

W 1844 r. rozpoczęła działalność lwowska wyższa uczelnia techniczna, w której od 1871 r. wprowadzono język polski jako wykładowy, w 1889 r. uruchomiono pierwsze po polsku akademickie wykłady o elektrotechnice, a w 1891 r. powołano na katedrę elektrotechniki pierwszego polskiego profesora elektrotechniki. Tu w 1911 r. rozpoczęto kształcenie polskich inżynierów elektryków. We Lwowie powstały jedne z pierwszych polskojęzycznych skryptów i podręczników elektrotechnicznych np. *Teoria maszyn dynamoelektrycznych* wydana w 1890 r. We Lwowie wygłoszono jeden z pierwszych odczytów o elektrotechnice, tu też najwcześniej na ziemiach polskich powstało naukowe towarzystwo techniczne<sup>6</sup>.

### 3. Wielonarodowy charakter Galicji

Galicja zamieszkiwana była przez ludność różnych narodowości oraz różnych wyznań. Wyróżniał się pod tym względem zwłaszcza stołeczny Lwów. Mieszkali tu Polacy, Ukraińcy (Rusini), Żydzi, Niemcy i w niewielkiej liczbie ludność pochodzenia ormiańskiego. Warto też zauważyć, że we Lwowie były trzy katedry trzech obrządków: rzymsko-

6 Najstarsze polskie inżynierskie towarzystwo naukowo-techniczne, Towarzystwo Politechniczne Polskie założyli w 1835 r. w Paryżu emigranci, weterani powstania listopadowego pod prezesurą gen. Józefa Bema, J. Piłatowicz, *Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1918 r.*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2002, t. 47, nr 3, s. 18.



Ryc. 2. Profesorowie i studenci Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu we Lwowie (czerwiec 1904), siedzi pierwszy od prawej Marian Smoluchowski, trzeci Ignacy Zakrzewski (źródło: *Pod przewodnią gwiazdą nauki. W stulecie śmierci Mariana Smoluchowskiego*, jbc.bj.uj.edu.pl/Content/467084/na-uniwersytecie-we-lwowie.html [dostęp 16 stycznia 2025])

katolickiego, greckokatolickiego i ormiańskokatolickiego. W 1910 r. przeprowadzono w Austro-Węgrzech ostatni przed I wojną światową urzędowy spis ludności stosując dwa kryteria: języka ojczystego i wyznania. Według urzędowych spisów ludności liczba mieszkańców Lwowa w 1910 r. (wliczając też załogę wojskową) wynosiła 206 574 osób. Jako język ojczysty polski zadeklarowało: 175 560 osób (85,8%), ruski (ukraiński) 21 780 (10,8%), niemiecki 6825 (3%). Według tegoż spisu wyznania rzymskokatolickie zadeklarowało 101 267 osób (51,7%), greckokatolickie 34 454 (17,1%), mojżeszowe 56 751 (29%)<sup>7</sup>. Austriacy nie uznawali języka jidysz, dlatego chyba trochę lepiej oddaje stosunki ludnościowe zastosowanie kryterium wyznaniowego, jeżeli przyjmiemy, że Polacy są głównie wyznania rzymskokatolickiego, Żydzi – wyznania mojżeszowego a z kolei Ukraińcy (Rusini) – wyznania greckokatolickiego, choć wyznania greckokatolickie zadeklarowała wyraźnie większa liczba osób niż jako ojczysty język ruski (ukraiński) za ojczysty. Warto też zauważyć, że w okresie samorządowym nastąpił duży wzrost liczby mieszkańców Lwowa<sup>8</sup>.

7 F. Papée, *Historia miasta Lwowa w zarysie*, Lwów, Warszawa 1924, Podrozdział 24 *Okres Samorządowy*. Nieznacznie różniące się dane statystyczne podane są w: K. Zamorski, *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Ludności w Galicji w latach 1857–1910*, Kraków, Warszawa 1989, s. 62, 85, 103: Ludność Lwowa 206 113, w tym: język polski 172 560, język ruski 21 789, język niemiecki 5922, rzymskokatolicy 105 449, unicy 39 479, wyznania mojżeszowego 57 387, ewangelicy 3128.

8 Przyrost roczny ludności Lwowa w latach 1869–1880 wynosił 8,4%, w dziesięcioleciu 1880–1890 – 15%, 1890–1900 – 25%, w 1900–1910 aż 30%. F. Papée, *Historia miasta Lwowa*.

Z kolei w wschodniej Galicji<sup>9</sup> według spisu ludności z 1910 r.<sup>10</sup> mieszkało 5 336 177 osób. Jako ojczysty język polski podało 2 114 792 osób (39,8%), ruski (ukraiński) 3 132 233 (58,9%), język niemiecki 64 845 (1,2%), inny 5288 (0,1%) Wyznanie rzymskokatolickie zadeklarowało 1 350 856 osób (25,3%), greckokatolickie 3 291 218 (61,7%), mojżeszowe 659 706 (12,4%), inne 34 397 (0,6%). W miastach przeważali zdecydowanie Polacy i Żydzi, na wsi Ukraińcy.

Taka różnorodność powodowała naturalną konkurencję wśród zamieszkujących w nim i wokół Lwowa narodowości. Autonomia Galicji, samorządność i aktywność Lwowa były też przyczyną, dla której przed I wojną światową Lwów przyciągał uzdolnionych Polaków z wszystkich zaborów, bo tu mieli oni większą możliwość do samodzielnego tworzenia, jak również przykładowo do rozwijania nowej dziedziny, jaką była wówczas elektrotechnika, niż w pozostałych zaborach, zarządzanych centralnie. Tam każda nowa inicjatywa wymagała odgórznej akceptacji władz, a jeśli miała wyraźnie narodowy, polski charakter była mocno ograniczana. Siłę przyciągania Lwowa można pokazać na obsadzie katedr powstałego w 1911 r. Oddziału Elektrotechnicznego Szkoły Politechnicznej we Lwowie. Z pośród kolejnych kierowników katedr tego oddziału aż trzech urodziło się w zaborze rosyjskim, jeden w pruskim, a tylko dwóch w zaborze austriackim, lecz nie we Lwowie, tylko w Tarnowie i Krakowie.

Jednocześnie Lwów, dzięki autonomii, stał się też miejscem, gdzie mogła rodzić się ukraińska świadomość narodowa. Galicja i Lwów były szczególnie ważne dla Ukraińców (Rusinów), bo tu korzystając z autonomii mogli swobodnie używać swego języka, a przede wszystkim posługiwać się nim w szkolnictwie, piśmiennictwie i szeroko pojętej kulturze. Natomiast na terenie ówczesnej Rosji, gdzie mieszkała największa liczba ludności ukraińskiej, rusyfikacja nasiliła się po powstaniu styczniowym i to nie tylko w stosunku do ludności polskiej, lecz również bardzo znacznie do ludności ukraińskiej. Już od 1863 r. obowiązywał wydany przez cara Aleksandra II zakaz używania języka ukraińskiego w całej Rosji, z wyjątkiem poezji<sup>11</sup>. Zabroniono nawet przywozić do Rosji książki i czasopisma w języku ukraińskim.

- 9 Jak podaje Krzysztof Zamorski, Galicja wschodnia składała się z następujących powiatów: Lwów miasto, Bóbrka, Bohorodczany, Borszczow, Brody, Brzeżany, Brzozów, Buczacz, Cieszanów, Czortków, Dobromil, Dolina, Drohobycz, Gródek, Horodenka, Husiatyn, Jarosław, Jaworów, Katusz, Kamionka Strumiłowa, Kołomyja, Kosów, Lwów pow., Lesko, Mościska, Nadwórna, Peczeniżyn, Podhajce, Przemyśl, Przemyślany, Rawa Ruska, Rohatyn, Rudki, Sambor, Sanok, Skala, Skole, Śniatyn, Sokal, Stanisławów, Stary Sambor, Stryj, Tarnopol, Tlumacz, Trembowla, Turka, Zaleszczyki, Zbaraż, Zborów, Złoczew, Żółkiew, Żydaczów; K. Zamorski, *Informator statystyczny*, s. 62–63. Obejmuje ona teren, który po I wojnie światowej zajmowały województwa: tarnopolskie, stanisławowskie i wschodnia, znaczna część województwa lwowskiego.
- 10 B. Holub, *Studium historyczno-geograficzne narodowości w Galicji Wschodniej w świetle spisów ludności w latach 1890–1910*, Lublin 2013, s. 27, tabele 1, 3 oraz 4. Warto zauważyć, że różnice wyznaniowe sięgają jeszcze wcześniejszych czasów, bo np. w 1869 r. wyznanie rzymskokatolickie zadeklarowało 21,8%, greckokatolickie 64,9%, mojżeszowe 12,4%, inne 0,9%. Nieznacznie różniące się wyniki austro-węgierskiego spisu ludności z 1910 r. – liczbę ludności, religię i język w Galicji podano też w: K. Zamorski, *Informator statystyczny*, s. 62, 85, 103 – ludność Galicji wschodniej 5 335 820 mieszkańców, w tym: język polski 2 113 570, język ruski 3 133 190, język niemiecki 64 814, rzymskokatolicki 1 349 630, unicy 3 294 420, wyznania mojżeszowego 658 722, ewangelicy 29 863.
- 11 Cyrkularz wałujewski – tajny okólnik ministra spraw wewnętrznych imperium rosyjskiego Piotra Wałujewa, wydany 18.07.1863 r., ograniczający wydawanie literatury w języku ukraińskim (przez niego nazwanym „małorosyjskim”) do utworów poetyckich. Okólnik wałujewowski, zabraniając drukowania po ukraińsku jakichkolwiek dzieł z wyjątkiem literatury pięknej, za szczególnie niebezpieczne uznawał ukraińskie podręczniki szkolne oraz książki przeznaczone dla prostego ludu. O. Kich-Maslej, *Bohdan Lęcki oraz intelektualści krakowscy początku XX w. w obronie ukraińskiego języka literackiego*, [w:] *Język ukraiński w życiu i działalności elit na Ukrainie na przestrzeni wieków: kultura, nauka, oświata, religia, społeczeństwo, polityka*, red. W. Mokry, Kraków 2015, s. 176; W.A. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001, s. 207.



Ryc. 3. Gmach główny Politechniki Lwowskiej na pocztówce z 1911 r. (źródło: Polona.pl [dostęp 16.01.2025])

Wielonarodowa i wielowyznaniowa struktura Lwowa, otwartość na nowości, rodziły też zapewne w wielu różnych dziedzinach takich jak gospodarka nauka, kultura i sztuka przeróżne inicjatywy i przyczyniały się do rozwoju Lwowa, choć niestety jednocześnie było to też źródłem wielu konfliktów, niekiedy nawet bardzo groźnych i tragicznych w skutkach.

#### 4. Początki lwowskiej uczelni technicznej

Początki wyższej uczelni technicznej we Lwowie sięgają 1816 r., kiedy na mocy postanowienia cesarskiego w 1817 r., powstała średnia Szkoła Realna (*Realschule*) z niemieckim językiem nauczania<sup>12</sup>. W 1844 r. na bazie Szkoły Realnej powstała Cesarsko-Królewska (C.K.) Akademia Techniczna (*Kaiserliche und Königliche Technische Akademie Lemberg*). Nie była to jednak uczelnia o pełnym statusie akademickim. Językiem wykładowym na Akademii był niemiecki. Na autonomii galicyjskiej wiele zyskała Akademia Techniczna. W 1871 r. wprowadzono tam język polski jako wykładowy, uczelnia uzyskała również szerszą autonomię i status akademicki, czego wyrazem było wybranie w 1872 r. pierwszego rektora, prof. Feliksa Strzeleckiego (1823–1883). Akademia miała wówczas trzy wydziały (zwane wtedy Szkołami): Inżynierię Lądową, Architekturę i Chemię Techniczną. Grono profesorów mogło odtąd też swobodnie obsadzać katedry (co jednak musiało zatwierdzić ministerstwo w Wiedniu, które finansowało uczelnię). Powstawały nowe ka-

12 O historii lwowskiej uczelni technicznej m.in.: W. Zajączkowski, *C. K. Szkoła Politechniczna we Lwowie: Rys historyczny jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny*, Lwów 1894; *Politechnika Lwowska jej stan obecny i potrzeby*, Lwów 1932; Z. Popławski, *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992; *Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993.

tedry, a w 1875 r.<sup>13</sup> utworzono czwarty wydział, wówczas zwany Szkołą Budowy Maszyn, przemianowaną w 1895 r. na Wydział Budowy Maszyn<sup>14</sup>. W 1877 r. Akademia została przemianowana na *Kaiserliche und Königliche Technische Hochschule Lemberg*. Nazwa ta nie była używana w używającej oficjalnie języka polskiego Galicji, a jedynie w korespondencji z Wiedniem. W Galicji przyjęła się polska nazwa: Cesarsko-Królewska (C.K.) Szkoła Politechniczna we Lwowie. Wraz ze zmianą nazwy zrównano status akademicki tej placówki z wszystkimi pozostałymi politechnikami w Austro-Węgrzech. Symbolem tego stanu rzeczy było uchwalenie w 1877 r. tymczasowego statutu uczelni (zatwierdzonego w 1894 r.) i oddanie w tym samym roku do użytku nowych gmachów, w tym pięknego neorenesansowego budynku głównego. Budynki powstały według projektu Juliana Zachariewicza (przyszłego rektora). Główny budynek ma bogato zdobione schody i aulę pomalowaną alegorycznymi obrazami szkoły matejkowskiej symbolizującymi wielkie osiągnięcia techniczne ludzkości.



Ryc. 4. Feliks Oksza-Strzelecki (1823–1883), pierwszy rektor Akademii Technicznej we Lwowie (źródło: Zbiory Specjalne, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie)

Przez prawie 44 lata (od ok. 1871 r. do 1915 r.) Szkoła Politechniczna we Lwowie była jedyną wyższą uczelnią techniczną z polskim językiem wykładowym. Dzięki temu uczęszczali tam Polacy ze wszystkich zaborów, szczególnie liczni z Królestwa Polskiego<sup>15</sup>.

## 5. Polskie towarzystwa techniczne we Lwowie

Dzięki istnieniu silnego ośrodka nauk technicznych i autonomii politycznej we Lwowie, miasto było też jednym z głównych centrów polskiego technicznego ruchu stowarzyszeniowego. W 1862 r. z inicjatywy profesorów lwowskiej Akademii Technicznej, głównie niemieck-

13 W: R. Szewalski, *Wydział Mechaniczny*, [w:] *Politechnika Lwowska 1844–1945*, s. 296, podano, że Szkoła Budowy Maszyn powstała w 1874 r., jednak ibidem, s. 18, lub Z. Popławski, *Dzieje Politechniki Lwowskiej*, s. 61–62, podano, że Szkoła powstała w 1875 r. W. Zajączkowski, *C. K. Szkoła Politechniczna*, s. 88, podaje, że cesarskie postanowienie z października 1875 r. zezwalające na utworzenie Katedry Budownictwa Maszyn umożliwiło otwarcie osobnego wydziału budowy maszyn, przez co w roku 1876/77 otwarto trzeci, a w roku 1877/78 czwarty rok tego wydziału. Z kolei w programie Akademii Technicznej z roku 1875/76 podano, że „Rokowania w celu założenia Szkoły budowy maszyn są w toku” (s. 3). Szkoła budowy maszyn została wpisana jako czwarty wydział uczelni w programie na rok 1876/77.

14 W programach lwowskiej uczelni technicznej funkcjonowały takie nazwy tego wydziału: od 1876/77 do 1877/78 Szkoła budowy maszyn, od 1878/79 do 1890/91 Wydział budowy maszyn, od 1891/92 do 1918/19 Wydział budowy maszyn. W programie z roku 1894/95 wyjątkowo podano Wydział budownictwa maszyn. Należy jeszcze dodać, że w 1907 r. otwarto w C.K. Szkole Politechnicznej piąty wydział – budownictwa wodnego, hydrotechniczny, pierwszy taki wydział w Austro-Węgrzech, który jednak został zlikwidowany po reorganizacji uczelni po I wojnie światowej.

15 Więcej na ten temat: J. Hulewicz, *Studia wyższe młodzieży z zaboru rosyjskiego w uczelniach galicyjskich w latach 1905–1914*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1958, nr 16, „Historia” z. 3, s. 244–248.



Ryc. 5. Europę i Amerykę łączy telegraficzny kabel podmorski. Malowidło z auli głównej w gmachu głównym C.K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie. Według szkiców Jana Matejki, namalowane przez jego uczniów w latach osiemdziesiątych XIX w. (źródło: Z. Popławski, *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992)

kich, powstała luźna grupa, która zbierała się na pogadanki i dyskusje na tematy nowości technicznych, która w 1866 r. została zarejestrowana jako Towarzystwo Techniczne (najstarsze na ziemiach polskich)<sup>16</sup>. Miało ono początkowo niemiecki charakter, wkrótce jednak, wraz z polonizacją administracji w Galicji, zyskało polski charakter – odczyty zaczęto wygłaszać po polsku i w 1871 r. wydano, też po polsku, sprawozdanie za lata 1868–1871. Ze względu choćby na trudności gospodarcze towarzystwo zaprzestało działalności w 1876 r. W 1877 r. podjęto kolejną próbę: założono Towarzystwo Ukończonych Techników we Lwowie, z prezesem Romanem Gostkowskim, które rok później zmieniło nazwę na Towarzystwo Politechniczne we Lwowie<sup>17</sup>. Celem było utrzymywanie kontaktów między inżynierami, pogłębianie wiedzy, śledzenie postępu technicznego. Od 1877 r. Towarzystwo Politechniczne wydawało czasopismo, początkowo pod nazwą „Dźwignia”, a następnie „Czasopismo Techniczne”. Organizacja utrzymywała się ze składek członkowskich i darowizn. Jak wskazywała nazwa, początkowo zrzeszali się absolwenci C.K. Akademii Technicznej, potem przyj-

16 J. Piłatowicz, *Technicy Krakowa i Lwowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1999, t. 44, nr 3–4, s. 89.

17 Więcej na temat tego towarzystwa m.in.: *Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1902: Pamiętnik jubileuszowy*, red. E. Grzębski, Lwów 1902; *Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1927. Księga pamiątkowa*, red. M. Matakiewicz, Lwów 1927; P. Franaszek, *Towarzystwo Politechniczne we Lwowie jako forum integracji polskiej inteligencji technicznej na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Polska i Polacy w XIX i XX wieku; studia ofiarowane Profesorowi Mariuszowi Kulczykowskiemu w 70. rocznicę Jego urodzin*, red. K. Ślusarek, Kraków 2002, s. 391–405.



Ryc. 6. Symbol Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie (źródło: *Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1902: Pamiętnik jubileuszowy*, red. E. Grzębski, Lwów 1902)



Ryc. 7. Siedziba Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie, otwarta w 1907 r. (źródło: zbiory autorów)

mowano wszystkich techników. Towarzystwo Politechniczne stało się największym i najważniejszym zrzeszeniem techników w Galicji. Pierwszy statut z 1877 r. stanowił, że członkiem zwyczajnym mógł być każdy, niezależnie od narodowości<sup>18</sup>. W 1913 r., kiedy w związku z związaniem przez Rusinów-Ukraińców osobnego „Ruskiego Towarzystwa Technicznego” przeprowadzono w statucie zmiany, które wprowadzały język polski jako obowiązujący w Towarzystwie. Zmieniono też nazwę na „Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie” (PTP)<sup>19</sup>; pod taką nazwą funkcjonowało do końca istnienia, do 1939 r. W 1913 r. PTP liczyło 1019 członków (najwięcej w swojej historii), 475 z nich było mieszkańcami Lwowa, 13 – Poznańskiego i Niemiec, 12 – Królestwa Polskiego i Rosji<sup>20</sup>. PTP miało organizację terenową, oddziały (w 1913 r. w Stanisławowie i Tarnowie) i reprezentantów (w 1913 r. w Jarosławiu, Jaśle, Kołomyi, Krakowie, Rzeszowie, Sanoku, Stryju, Tarnopolu i w Wiedniu)<sup>21</sup>. Z inicjatywy PTP do 1914 r. odbyło się sześć ponadzaborowych zjazdów techników polskich (od 1882 do 1912 r.), z czego trzy we Lwowie i trzy w Krakowie<sup>22</sup>.

18 Treść statutu: *Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1902: Pamiętnik jubileuszowy*, s. 12.

19 XXXVI. *Sprawozdanie Wydziału Głównego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie za rok administracyjny 1912*, Lwów 1913, s. 6–8.

20 XXXVII. *Sprawozdanie Wydziału Głównego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie za rok administracyjny 1913*, Lwów 1914, s. 7–8.

21 Ibidem, s. 20–22.

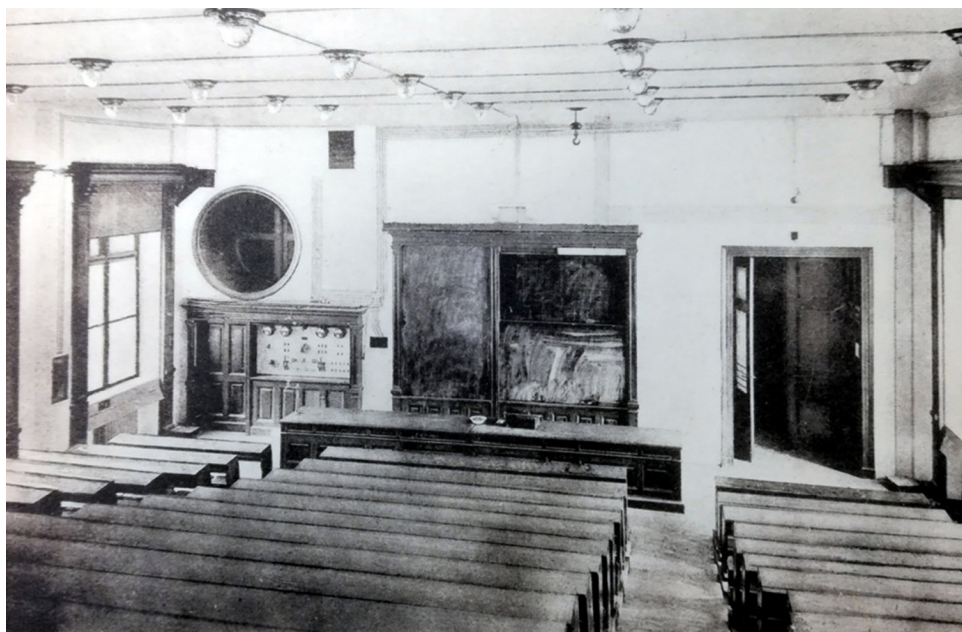
22 Więcej na ten temat: B. Kalabiński, *Zjazdy techników polskich w latach 1882–1917*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. D, 1963, z. 4, s. 3–47.



Ryc. 8. Roman Dzieślewski (1863–1924), pierwszy polski profesor elektrotechniki (źródło: *Towarzystwo Politechniczne 1877–1902 Pamiętnik Jubileuszowy*, Lwów 1902, s. 20)



Ryc. 10. Aleksander Rothert (1870–1937), drugi polski profesor elektrotechniki (źródło: *Narodowe Archiwum Cyfrowe*)



Ryc. 9. Sala wykładowa elektrotechniki w C.K. Szkole Politechnicznej, zdjęcie z 1905 r. (źródło: *Politechnika Lwowska*, Lwów 1905)

## 6. Początki polskiego wyższego szkolnictwa elektrotechnicznego

To w C.K. Szkole Politechnicznej we Lwowie zaczęła się historia polskiego elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego. Pierwszy na wyższej uczelni technicznej wykład elektrotechniki w języku polskim odbył się w roku akademickim 1889/90. Wygłosił go fizyk, od 1888 r. prywatny docent<sup>23</sup> elektrotechniki w Szkole Politechnicznej Franciszek Dobrzyński (1856–1922)<sup>24</sup>. Z kolei dnia 27 października 1890 r. powołano tam Katedrę Elektrotechniki. Była ona pierwszą polską katedrą z dziedziny elektrotechniki. W 1891 r. w drodze konkursu powołano na jej kierownika 28-letniego inżyniera Romana Dzieślewskiego (1863–1924)<sup>25</sup>, jednocześnie mianując go na profesora nadzwyczajnego elektrotechniki (w 1895 r. został profesorem zwyczajnym). Zorganizował on pierwsze polskie, uczelniane laboratorium elektrotechniczne. 7 listopada 1906 r. powołano Katedrę Elektrotechniki Konstrukcyjnej. Dopiero 1 grudnia 1908 r. jej kierownikiem został Aleksander Rothert (1870–1937)<sup>26</sup>, który jednocześnie został powołany na profesora zwyczajnego. Był on znakomitym konstruktorem maszyn elektrycznych i organizatorem kilku fabryk maszyn elektrycznych w Europie. Tematyka Katedry obejmowała teorię i konstrukcję maszyn elektrycznych, projektowanie elektrowni, organizację pracy. Z inicjatywy Ro-

– 76 –

Oddział Elektrotechniczny.

Rok	PRZEDMIOT	Liczba godzin wykła- dów	Tygodniowa liczba godzin w półroczu		Sala wykładowa
			zimow.	letnim	
I. II.	Tak samo jak na Wydziale budowy maszyn.				
	Elementy maszyn II. cz. . . . .	129	5	.	VI.
	Cwiczenia konstr. z elemen- tów maszyn . . . . .	129	8	8	
	Teoria motorów cieplikow. II.	126	4	.	IV.
	Teoria i budowa pomp . . . . .	133	3	.	VI.
	Teoria i budowa motorów wodnych. . . . .	134	.	3	
	Budowa maszyn parowych i turbin parowych . . . . .	131	.	6	VI.
	Teoria i konstrukcja maszyn elektrycznych . . . . .	113	.	3	III.
III.	Pomiary elektrotechniczne . .	111	2	.	IV.
	Oświetlenie elektryczne . . .	112	.	3	IV.
	Laboratorium elektrotech. I.	108	1	1	
	Cwiczenia w laboratorium elektrotechnicznym I. . . . .	108	6	6	
	*Pomiary maszyn. . . . .	128	2	2	
	Cwiczenia z pomiarów maszyn	128	5	5	
	Encyklopedia budownictwa . . .	106	.	4	VII.
	Rysunki z encyklop. budow.	106	.	4	
	*Stalaka konstrukcyj. . . . .	120	2	.	VII.
	*Cwiczenia ze stalaki konstr.	120	2	.	II.
	*Seminarium matematyczne I.	5	2	2	
IV.	Budowa maszyn do podno- żenia ciężarów . . . . .	130	3	2	VI.
	Budowa maszyn parowych i turbin parowych . . . . .	131	2	.	VI.
	Budowa motorów gazowych	132	4	.	VI.
	Teoria i konstr. maszyn elektr.	113	3	.	III.
	Rysunki z teorii i konstrukc. maszyn elektr. . . . .	114	6	6	

– 77 –

Rok	PRZEDMIOT	Liczba spisu wykla- dów	Tygodniowa liczba godzin w półroczu		Sala wykładowa
			zimow.	letnim	
	Projektowanie elektr. urządzeń	116	.	3	III.
	Elektryczne koleje . . . . .	117	.	1	III.
	Elektr. specjalne konstrukcje	115	.	4	III.
	Elektr. laboratorium II. . . . .	109	1	.	
	Cwiczenia w elektr. laborat. II.	109	6	.	
	Elektr. laboratorium III. . . . .	110	.	4	
	Encyklopedia nauk inżynier- skich . . . . .	95	.	3	
	Elementa geodezyi . . . . .	75	2	1	X.
	Cwiczenia z element. geodezyi	75	2	3	
IV.	Ekonomia społeczna . . . . .	169	3	3	X.
	Buchalteria . . . . .	182	2	2	XI.
	*Telegrafia i telefonia . . . . .	119	2	.	VI.
	*Sygnalizacja . . . . .	94	2	1	XI.
	*Urządzenia do transportu mas	140	2	2	VI.
	*Rysunki z urządzenia do trans- portu mas . . . . .	140	4	4	
	*Hygiena i pierwsza pomoc w nagłych wypadkach . . . . .	183	2	.	II.
	*Seminarium matematyczne II.	6	2	2	II.

Na wszystkich latach poleca się obce języki i ich literaturę, oraz inne przedmioty ogólnie kształtujące.

Ryc. 11 i 12. Plan trzeciego i czwartego roku Oddziału Elektrotechnicznego C.K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie w roku akademickim 1912/13. Ponadto na drugim roku wykładano elektrotechnikę ogólną i prowadzono ćwiczenia z tego przedmiotu w wymiarze 3 godziny tygodniowo w semestrze zimowym i letnim. (źródło: *Program Ces. Król. Szkoły Politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1912/13 (XLI)*, Lwów 1912, s. 76–77)

- 23 Docent prywatny nie był etatowym pracownikiem uczelni, nie otrzymywał też wynagrodzenia za prowadzone zajęcia ze środków uczelni, a ze składek uczęszczających na nie studentów.
- 24 P. Rataj, *Franciszek Dobrzyński (1856–1922) – fizyk, pierwszy akademicki wykładowca elektrotechniki w języku polskim i nadinspektor galicyjskiego Urzędu Miar i Wag*, „Zeszyty Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej” 2024, nr 77, s. 149–156.
- 25 Więcej na temat Dzieślewskiego: J. Hickiewicz, P. Sadłowski, *Roman Dzieślewski*.
- 26 Więcej na temat Rotherta: Z. Białkiewicz, J. Hickiewicz, W. Urbański, *Aleksander Rothert (1870–1937)*, [w:] *Polacy zasłużeni dla elektryki: początki elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego, pionierzy elektryki*, red. J. Hickiewicz, Warszawa, Gliwice, Opole 2009, s. 93–100.

mana Dzieślewskiego na Wydziale Budowy Maszyn C.K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie w 1911 r. na bazie dwóch istniejących katedr elektrotechnicznych powstał Oddział Elektrotechniczny. Oddział podjął, znów jako pierwszy w historii, kształcenie inżynierów-elektryków po polsku. Dopiero w 1915 r. rozpoczął organizować kierunek elektrotechnika na nowopowstałej polskiej Politechnice Warszawskiej<sup>27</sup> Kazimierz Drewnowski (1881–1952)<sup>28</sup> – co warto podkreślić, wychowanek Dzieślewskiego.

## 7. Powstanie Politechniki Lwowskiej

Po upadku Austro-Węgier z nazwy uczelni usunięto przymiotnik Cesarsko-Królewski. Wykłady w roku akademickim 1920/21 rozpoczęto dopiero 3 stycznia 1921 r., po likwidacji szpitala wojennego znajdującego się podczas wojny w budynku głównym. Zatwierdzony 28 czerwca 1921 r. statut uczelni nadał jej zasłużoną nazwę Politechnika Lwowska. Wydział Budowy Maszyn zmienił nazwę na Wydział Mechaniczny, który dzielił się na trzy Oddziały: Maszynowy, Elektrotechniczny i Naftowy.

Działalność Oddziału Elektrotechnicznego została zahamowana podczas I wojny światowej, kiedy pomieszczenia Oddziału zajmował szpital wojskowy. Jednak jeszcze w 1919 r. powołano trzecią katedrę Oddziału – Katedrę Pomiarów Elektrotechnicznych. Objął ją jednocześnie powołany na profesora nadzwyczajnego dr inż. Kazimierz Idaszewski (1878–1965)<sup>29</sup>, były asystent Dzieślewskiego. Miał on za sobą 15-letnią praktykę w fabrykach maszyn elektrycznych Siemens.

W roku akademickim 1920/21 Rothert na własne żądanie przeszedł w stan spoczynku. Zlikwidowano więc Katedrę Elektrotechniki Konstrukcyjnej, a opiekę nad przedmiotem maszyny elektryczne objął Idaszewski. W 1921 r. powołano kolejną Katedrę Wytwarzania i Rozprowadzania Energii Elektrycznej (ale już w 1922 r. zmieniono nazwę na Urządzeń Elektrycznych)<sup>30</sup>, której kierownikiem został, również były asystent Dzieślewskiego, powołany na profesora nadzwyczajnego Gabriel Sokolnicki (1877–1975)<sup>31</sup>. Od 1903 r. był on bardzo aktywnym przedsiębiorcą elektrotechnicznym. Działalność tej katedry obejmowała: oświetlenie elektryczne, projektowanie i kosztorysowanie instalacji elektrycznych, urządzenia elektryczne, elektryfikację przemysłu, a po odejściu z uczelni Rotherta – również projektowanie elektrowni.

27 Historia Politechniki Warszawskiej sięga końcówki XIX w. Wówczas dzięki staraniom społeczeństwa i zebraniu funduszy na ten cel udało się utworzyć w 1898 r. Instytut Politechniczny im. cara Mikołaja II, jednak z rosyjskimi językiem wykładowym. Powstały trzy wydziały Mechaniczny, Chemiczny i Inżynierjno-Budowlany. Rozpoczęto również budowę gmachów. Rosyjski język wykładowy doprowadził do strajków studenckich, co doprowadziło do czasowego zamknięcia Instytutu. Dopiero po wybuchu I wojny światowej pojawiła się możliwość realizacji postulatów nauczania w języku polskim. Po zajęciu Warszawy przez Niemców uzyskano zgodę na inaugurację polskiej Politechniki. *Politechnika Warszawska 1915–1965*, red. K. Kolbiński i in., Warszawa 1965, s. 22–26, 37–44.

28 Więcej na temat Drewnowskiego: J.R. Przygodzki, *Kazimierz Drewnowski: Profesor i Rektor Politechniki Warszawskiej: Legionista i Twórca wojsk łączności: Taternik*, Warszawa 2020.

29 Więcej na temat Idaszewskiego: J. Hickiewicz, *Kazimierz Idaszewski (1878–1965)*, [w:] *Polacy zasłużeni dla elektryki*, s. 129–138; K. Idaszewski, *Autobiografia*, oprac. I. Dudzikowski, [w:] *Polacy zasłużeni dla elektryki*, s. 139–148.

30 Warto dodać, że w wydawnictwie *Politechnika Lwowska jej stan obecny i potrzeby*, s. 193, podano nazwę Katedra Oświetlenia Elektrycznego, jednak nazwa ta nie występuje w programach.

31 Więcej na temat Sokolnickiego w: J. Hickiewicz, *Gabriel Sokolnicki (1877–1975)*, [w:] *Polacy zasłużeni dla elektryki*, s. 119–128.



Ryc. 13. Senat Politechniki Lwowskiej w roku akademickim 1931/32, w środku zasiada Gabriel Sokolnicki z łańcuchem jako rektor (źródło: *Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993, s. 46)

W 1923 r. przeprowadzono na Oddziale Elektrotechnicznym pierwszy doktorat. Był to doktorat z wyróżnieniem z elektrotechniki teoretycznej pt. *Nowa teoria ogólnego obwodu elektrycznego*. Doktorantem był Stanisław Fryze (1885–1964)<sup>32</sup>, promotorem specjalista w dziedzinie silników spalinowych prof. dr Ludwik Eberman (1885–1945), a recenzentami Dzieślewski oraz specjalista w dziedzinie mechaniki teoretycznej i wytrzymałości materiałów prof. dr Maksymilian Huber (1872–1950). Była to pierwsza obrona doktoratu w dziedzinie elektrotechniki przeprowadzona w polskiej uczelni technicznej. Później, w 1932 r., na kongresie w Paryżu, Fryze przedstawił zasady swojej teorii mocy przebiegów odkształconych, która na trwale wpisała się do światowej teorii elektrotechniki.

8 sierpnia 1924 r. zmarł nagle, w wieku 61 lat, Dzieślewski. W 1925 r. pozostawioną przez niego Katedrę Elektrotechniki objął Fryze jako profesor. Kolejną osobą, która powiększyła grono lwowskich profesorów elektrotechników był zaproszony przez Idaszewskiego dr Włodzimierz Krukowski (1887–1941)<sup>33</sup>, który od 1914 r. pracował, a następnie kierował laboratorium liczników elektrycznych w Norymberdze, placówką badawczej fabryki Siemens. W 1930 r. objął on odstąpioną mu, kierowaną dotychczas przez Idaszewskiego Katedrę Pomiarów Elektrotechnicznych. Idaszewski (w wieku 55 lat) został natomiast kierownikiem Katedry Maszyn Elektrycznych, którą utworzono dla niego w tym samym 1930 r. Na Oddziale Elektrotechnicznym prowadziło zajęcia dydaktyczne kilkadziesiąt osób, wśród nich również prof. Ignacy Mościcki (1867–1946) z Wydziału Chemicznego, który od 1922 do 1926 r., do wyboru na prezydenta RP, wykładał wybrane działy wysokich napięć<sup>34</sup>,

32 Więcej na temat Fryze: *Prof. dr inż. Stanisław Fryze: członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk: księga pamiątkowa*, Gliwice 1985, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej, delibra.bg.polsl.pl/dlibra/publication/25084/edition/23387/content [dostęp 16.01.2025] (jeden egzemplarz tego albumu znajduje się w zbiorach Jerzego Hickiewicza); również: *Profesor dr inż. Stanisław Fryze (1885–1964): pionier elektrotechniki, nauczyciel i wychowawca wielu pokoleń polskiej młodzieży akademickiej*, red. T. Kotakowski, Gliwice, Katowice, Warszawa 2009/2010.

33 *Historia i pamięć. Włodzimierz Krukowski (1887–1941). Twórca lwowskiej szkoły pomiarów elektrycznych*, red. J. Hickiewicz, Radom 2020.

34 Więcej na temat powiązań Mościckiego z elektrotechniką: J. Hickiewicz, P. Rataj, *Działalność Ignacego Mościckiego (1867–1946) w elektrotechnice*, „Analecta: Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2017, nr 2, s. 55–70.



Ryc. 14. Dyplom elektryków, Politechnika Lwowska, 21 grudnia 1937 r. Siedzą od lewej profesorowie: Wilhelm Mozer, Włodzimierz Krukowski, Antoni Łomnicki, Adolf Joszt (wtedy rektor), Kazimierz Idaszewski, Stanisław Fryze, Edward Geisler (źródło: *Prof. dr inż. Stanisław Fryze: członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk: księga pamiątkowa*, Gliwice 1985, s. 61, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej, delibra.bg.polsl.pl/dlibra/publication/25084/edition/23387/content [dostęp 16.01.2025])

a także fizyk prof. Tadeusz Malarski (1883–1952)<sup>35</sup>, który swe doświadczenie w rozwijających się dopiero dziedzinach radiotechniki i teletechniki zdobywał w latach 1918–1921 w wojskowych służbach łączności, w walkach o Lwów i w wojnie z bolszewikami. Uzyskał pomieszczenie w głównym gmachu Politechniki Lwowskiej i w latach 1924–1927 zorganizował tam laboratorium radiotechniczne. Od 1927 r. był kierownikiem Katedry Fizyki na Wydziale Rolniczo-Lasowym, ale prowadził na Oddziale Elektrotechnicznym tematykę radiotechniki i teletechniki, tę drugą wraz z Łukaszem Doroszem (1897–1954). Tematyka ta z czasem nabierała coraz większego znaczenia. Oddział Elektrotechniczny dzielił się na dwie grupy: Prądów Silnych i Prądów Słabych. Z kolei Grupa Prądów Słabych podzielona była na dwie sekcje: Radiotechniczną i Teletechniczną. Planowano przekształcenie Oddziału Elektrotechnicznego w samodzielny wydział z własną siedzibą, czemu jednak przeszkodził wybuch wojny w 1939 r.

W okresie II Rzeczypospolitej Polskiej Politechnika Lwowska jednak stopniowo traciła swą dominację z okresu przed I wojną światową, jako jedynej polskiej politechniki na rzecz drugiej, powstałej w 1915 r. Politechniki Warszawskiej. Podobnie było z kształceniem inżynierów elektryków. Można to stwierdzić poprzez porównanie rozwoju Oddziału Elektrotechnicznego lwowskiej uczelni z rozwojem Wydziału Elektrycznego warszawskiej uczelni. Na Politechnice Lwowskiej były 4 katedry elektrotechniczne, liczba jednocześnie działających profesorów elektrotechników nie przekraczała 4, a łączna liczba profesorów

35 Pionier polskiej radiotechniki, więcej o nim: J. Hickiewicz, *Tadeusz Malarski (1883–1952)*, [w:] *Profesorowie Lwowscy na Politechnice Śląskiej*, red. D. Reclaw, W. Bąba, Gliwice 2015, s. 375–387.

elektryków (uwzględniając w tym fizyka Malarskiego jako radiotechnika i organizatora Grupy Tele i Radiotechnicznej), którzy działali na uczelni do 1939 r., wynosiła 7<sup>36</sup>. Natomiast na Politechnice Warszawskiej na Wydziale Elektrycznym było maksymalnie 6 katedr elektrotechnicznych, jednocześnie działało nie więcej niż 7 profesorów elektryków, a łącznie za cały okres od 1921 r. do 1939 r. pracowało na Wydziale 9 profesorów elektryków<sup>37</sup>. Liczba wypromowanych na Politechnice Lwowskiej inżynierów elektryków w latach od 1921/22 do 1937/38 wyniosła 388 w tym 5 kobiet<sup>38</sup>, a w roku akademickim 1938/39 – 53<sup>39</sup>. Natomiast na Politechnice Warszawskiej liczba wypromowanych inżynierów elektryków w latach od 1921/22 do 1937/38 wyniosła 933 w tym 16 kobiet<sup>40</sup>. O niższym statusie Politechniki Lwowskiej wobec Warszawskiej w okresie międzywojennym świadczyć może sam fakt istnienia tylko Oddziału Elektrotechnicznego w ramach Wydziału Mechanicznego. Co prawda we Lwowie czynione były starania o wyodrębnienie go w osobny Wydział, jednak do 1939 r. się to nie udało<sup>41</sup>, podczas gdy w Warszawie osobny Wydział Elektryczny działał od 1921 r. Największą jednak różnicę pomiędzy uczelniami stanowiła kubatura pomieszczeń, co przekładało się na możliwości tworzenia laboratoriów i prowadzenia zajęć laboratoryjnych. Wielkim problemem był niedostatek miejsca na Oddziale we Lwowie. Mieścił się on w całości w gmachu głównym uczelni z 1877 r.; laboratoria elektrotechniczne i katedry Oddziału w 1932 r. zajmowały (najprawdopodobniej niezmiennie od 1911 r.) powierzchnię tylko 750 m<sup>2</sup>, a oceniano, że potrzebnych było ok. 3400 m<sup>2</sup><sup>42</sup>. Dla porównania powierzchnia pomieszczeń nowego Gmachu Elektrotechniki Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej oddanego do użytku w stanie surowym w roku akademickim 1931/32 r., a otwartego w 1934 r., liczyła 4780 m<sup>2</sup>, w tym imponująca, o wysokości ok. 8 m, hala wysokich napięć miała aż 710 m<sup>2</sup><sup>43</sup>. Starania o wyodrębnienie we Lwowie Wydziału Elektrycznego wraz z oddaniem do użytku osobnego gmachu dla Wydziału przyniosły rezultat w 1938 r., kiedy to rozpoczęto budowę nowych gmachów Wydziału Mechanicznego<sup>44</sup>, jednak ze względu na wojnę nie udało się budowy zakończyć, planowano też utworzyć osobny Wydział Elektrotechniczny w stulecie uczelni w 1944 r.<sup>45</sup>

Nie ma dokładnych informacji o składzie wyznaniowym czy narodowościowym studiujących i wykładających na Oddziale Elektrotechnicznym. Dla przykładu w roku akademickim

36 Byli to Dzieślewski, Rothert, Idaszewski, Sokolnicki, Fryze, Malarski, Krukowski.

37 Na wydziale były również Katedra Fizyki (Mieczysław Wolfke) oraz do 1933 r. Katedra Urządzeń maszynowych (Antoni Rogiński). 7 profesorów elektryków było od 1937 r. byli to wówczas: Kazimierz Drewnowski, Mieczysław Pożaryski, Konstanty Żórawski, Roman Trechciński, Adolf Morawski, Janusz Groszkowski, Roman Podoski (profesor tytularny). Wcześniej działali też Stanisław Odrowąż-Wysocki (zmarł w 1931 r.) i Leon Staniewicz (przeniesiony na emeryturę w 1933 r.). *Zarys historii Wydziału Elektrycznego 1921–1981. Materiały Sympozjum Listopad 1981*, Warszawa 1982, s. 32–35, 214–215.

38 J. Piłatowicz, *Politechnika Lwowska w okresie międzywojennym*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1991, t. 36, nr 1, s. 70.

39 *Program Politechniki Lwowskiej na rok akademicki 1939/40 (LXVII)*, Lwów 1939, s. 255.

40 R. Łąkowski, S. Szczepański, *Tablice statystyczne i wykresy*, [w:] *Politechnika Warszawska 1915–1965*, s. 341. Liczbę kobiet, podano na podstawie obliczeń własnych dzięki wykazom nazwisk absolwentów zawartych w *Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa*, red. L. Staniewicz, Warszawa 1925, s. 502–503 oraz: *Politechnika Warszawska: Program*, t. 12–19, Warszawa 1926–1933; *Politechnika Warszawska: Skład osobowy i plan studiów*, t. 20–24, Warszawa 1934–1938.

41 Postulowano to m.in. w: *Politechnika Lwowska jej stan obecny i potrzeby*, s. 151.

42 Ibidem, s. 153.

43 Wcześniej mieli do użytku 1740 m<sup>2</sup>. K. Drewnowski, *Nowy Pawilon elektryczny Politechniki Warszawskiej*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1934, nr 23, s. 656, 662.

44 *Program Politechniki Lwowskiej na rok akademicki 1938/39 (LXVI)*, Lwów 1938, s. 223–226.

45 R. Szewalski, *Wydział Mechaniczny*, s. 305.

1937/38 w całej Politechnice Lwowskiej studenci wyznania rzymskokatolickiego stanowili 74,4% (największy odsetek ich był w 1919/20 – 90,6%), mojżeszowego – 10,9% (najwięcej, 16,5%, w 1928/29), greckokatolickiego – 9,2% (najwięcej, 12,1%, w 1928/29)<sup>46</sup>. Można założyć, że podobna proporcja występowała na Oddziale Elektrotechnicznym. Spośród wykładowców na Oddziale dominowali zdecydowanie Polacy, jedynie pojedynczy wykładowcy, adiunkci lub asystenci byli Żydami lub Ukraińcami. Przykładowo można wymienić asystenta Fryzego, Żyda Izaaka Rosenzweiga (1907–1941)<sup>47</sup> (jednego z czterech wypromowanych na Oddziale doktorów)<sup>48</sup> lub asystenta Krukowskiego, Ukraińca Włodzimierza Koczana (1909–1988)<sup>49</sup>. Bardzo zasłużonym dla lwowskiego środowiska elektrotechnicznego i długoletnim wykładowcą gospodarki elektrycznej na Oddziale był Maurycy Altenberg (1876–1941)<sup>50</sup>, żydowskiego pochodzenia. Warto dodać, że Sokolnicki i Krukowski stanowczo sprzeciwili się wprowadzeniu getta ławkowego i rasistowskim ekscesom na uczelni w późnych latach trzydziestych<sup>51</sup>.

## 8. Politechnika Lwowska w trakcie II wojny światowej

We wrześniu 1939 r., po wybuchu drugiej wojny światowej, do Lwowa wkroczyły okupacyjne wojska radzieckie, wprowadzając nowe porządki. W wyniku tego znacznie pogorszyły się warunki materialne ludności, były prześladowania, a później wywózki na Sybir i do Kazachstanu. Politechnika została przekształcona w radziecki Lwowski Politechniczny Instytut (*L'vovskij Politehničeskij Institut*). Władzę w politechnice objął dyrektor – rektor Maksym Pawłowicz Sadowskij (ur. 1895), który poprzednio pełnił funkcję dyrektora w kijowskich tramwajach. Prorektorem ds. nauki został Krukowski, który na tym stanowisku, na ile było to możliwe, chronił Polaków przed represjami i starał się poprawić warunki materialne emerytowanym profesorom uczelnianym, którym nowa władza przestała wypłacać emerytury (w myśl leninowskiego hasła „kto nie pracuje, ten nie je”). Oddział Elektrotechniczny stał się samodzielnym Wydziałem Elektrotechnicznym, a jego dziekanem w roku akademickim 1940/41 został Sokolnicki. Utworzono Katedrę Radiotechniki z kierownikiem prof. Januszem Groszkowskim (1898–1984) z Politechniki Warszawskiej, który uciekł tu przed Niemcami. Natomiast Malarskiemu powierzono zespołową Katedrę Fizyki. Profesorem został Altenberg. Zajęcia dydaktyczne na uczelni w większości prowadzono według programu okresu międzywojennego.

W 1941 r., w kilka dni po wkroczeniu do Lwowa wojsk niemieckich na rozkaz Heinricha Himmlera (1900–1945) zostało zamordowanych przez niemieckie Gestapo wielu wybitnych profesorów lwowskich wyższych uczelni: Uniwersytetu Jana Kazimierza, Politechniki Lwowskiej, Akademii Handlu Zagranicznego i Akademii Weterynaryjnej. Zbiorowego mor-

46 J. Piłatowicz, *Politechnika Lwowska w okresie międzywojennym*, s. 66.

47 M. Pasko, J. Hickiewicz, P. Rataj, *Izaak Rosenzweig (1907–1941) – uczeń Stanisława Fryze, wielka nadzieja polskiej elektrotechniki*, „Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe” 2018, nr 4, s. 107–112.

48 Byli to jeszcze Stanisław Fryze, Paweł Jan Nowacki i August Smolański.

49 O. Ivakhiv, B. Stadnyk, *Włodzimierz (Wołodymyr) Koczana (1909–1988)*, [w:] *Historia i pamięć. Włodzimierz Krukowski*, s. 288–307.

50 A. Kryżaniwskij, P. Rataj, *Maurycy Altenberg (1876–1941) – pionier elektryfikacji*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej” 2020, nr 70, s. 75–84.

51 Więcej na ten temat: J. Hickiewicz, P. Rataj, P. Sadłowski, *Życiorys prof. dr. inż. Włodzimierza Krukowskiego*, [w:] *Historia i pamięć. Włodzimierz Krukowski*, s. 148–152.



Ryc. 15. Powitanie profesorów przybyłych do Gliwic ze Lwowa, lipiec 1946 r. (źródło: zbiór fotograficzny Archiwum Politechniki Śląskiej)

du 40 osób dokonano w nocy z 3 na 4 lipca 1941 r. na stoku Wzgórz Wuleckich poniżej II Domu Techników. Wśród zamordowanych był też Krukowski<sup>52</sup>.

Początkowo uczelnia nie działała, jednak w 1942 r. Niemcy uruchomili w Politechnice zawodowe kursy średniego poziomu pod nazwą *Staatliche Technische Fachkurse*. Dyrektorem został Niemiec, prof. Theodor Bödefeld (1898–1959)<sup>53</sup>, który w stosunku do Polaków zachowywał się poprawnie. Zastępcą dyrektora został prof. Włodzimierz Burzyński (1900–1970). Na uczelni na tajnych kursach realizowano program studiów politechnicznych.

Po opuszczeniu Lwowa przez Niemców w lipcu 1944 r. powróciły władze radzieckie, przystępując ponownie do organizacji Instytutu Politechnicznego. Towarzyszyły temu aresztowania i nękania pracowników uczelni. Kilku profesorów zostało wywiezionych na parę miesięcy do Donbasu, do przymusowej ciężkiej pracy w kopalniach. Był wśród nich również Fryze, który to przetrwał i 8 września 1945 r. powrócił do Lwowa. Na przełomie maja i czerwca 1945 r. rozpoczęły się wysiedlenia ludności polskiej ze Lwowa. Wyjazdy odbywały się wagonami towarowymi, grupowo, całymi rodzinami<sup>54</sup>. Transporty pracowników uczelni (podzielone na cztery grupy wyjazdowe, pierwsza grupa wyjechała na przełomie maja i czerwca 1945 r., ostatnia w czerwcu 1946 r.) kierowano do Wrocławia, Gliwic i Gdańska, jednak część z nich dotarła również i osiedliła się w Krakowie, Łodzi i Poznaniu. W ten sposób dziedzictwo lwowskiej uczelni technicznej zostało przekazane dalej. Polscy profesorowie, pracownicy i studenci politechniki oraz polska ludność Lwowa i okolic musieli kontynuować swe życie na innych terenach. Fryze i Malarski byli współzałożycielami

52 Z. Albert, *Każdy profesorów lwowskich lipiec 1941*, Wrocław 1989, s. 39, 278–279.

53 Theodor Bödefeld był później znany jako autor (wraz z Heinrichem Sequenzem) powszechnie używanego podręcznika *Elektrische Maschinen*, wydanego w 1949 r. we Wiedniu. Warto dodać, że Bödefeld pracował nad tym podręcznikiem właśnie w trakcie wojny. W 1944 r. Bödefeld wyjechał do Stambułu, „w celu dopilnowania druku swego podręcznika o maszynach elektrycznych”, skąd nie wrócił do Lwowa, za: Z. Popławski, *Zarys dziejów Uczelni*, [w:] *Politechnika Lwowska 1844–1945*, s. 65.

54 Ibidem, s. 68.

Wydziału Elektrycznego Politechniki Śląskiej, Idaszewski zaś był twórcą Wydziału Elektrycznego Politechniki Wrocławskiej.

Z pięciu profesorów, którzy prowadzili zajęcia na Oddziale Elektrotechnicznym z elektrotechniki i radiotechniki w roku akademickim 1938/39 trzech wyjechało do Polski, jeden został zamordowany w 1941 r., a jeden pozostał we Lwowie. Zaledwie pięciu profesorów przedwojennej Politechniki pozostało we Lwowie, kontynuując pracę na radzieckiej uczelni. Wśród nich znalazł się Sokolnicki, który pracując tam do 1965 r., bardzo się zasłużył jako organizator i kierownik Katedry Elektrowni, Sieci i Systemów Elektrycznych<sup>55</sup>. Na Politechnice we Lwowie kontynuował działalność Koczan, będąc współzałożycielem Katedry Prządów Elektro-Mierniczych.

Oprócz profesorów również ich wychowankowie współtworzyli odbudowujące się, lub tworzące, polskie politechniki po 1945 r. Zasilili oni uczelnie w miastach:

- Wrocław: Wacław Günther (elektrotechnika i urządzenia elektryczne, od 1946 r., a wcześniej w Gliwicach), Andrzej Jellonek (metrologia elektroniczna), Andrzej Kordecki, (maszyny elektryczne), Roman Kurdziel (elektrotechnika teoretyczna), Jarosław Kuryłowicz (pomiar elektryczne), Paweł Jan Nowacki, (maszyny elektryczne), Siciński (materiałoznawstwo i technologia elektrotechniczna), Konstanty Wołkowiński (urządzenia elektryczne),
- Gliwice: Konstanty Bielański (miernictwo elektryczne, od 1968 Częstochowa), Andrzej Kamiński (systemy elektroenergetyczne), Stanisław Malzacher (elektronika), Antoni Plamitzer (maszyny elektryczne, od 1966 r. w Opolu), Edmund Romer (metrologia elektryczna i mechanika precyzyjna) Franciszek Szymik (sieci elektryczne), Zdzisław Trybalski (teletechnika), Stefan Węgrzyn (automatyka, teoria regulacji, informatyka), Tadeusz Zagajewski (elektronika),
- Gdańsk: Kazimierz Kopecki (elektroenergetyka systemowa i gospodarka energetyczna), Łukasz Dorosz (teletechnika), Zbigniew Woynarowski (urządzenia elektryczne), Zenon Jagodziński (radionawigacja, hydroakustyka),
- Kraków: Jan Barzyński (sieci i urządzenia elektryczne), Władysław Kołek (maszyny elektryczne, a do 1958 r również w Gliwicach), Stanisław Kurzawa (elektrotechnika teoretyczna), Stanisław Bładowski (sieci elektryczne, gospodarka elektroenergetyczna),
- Łódź: Stanisław Dzierzbicki (aparaty elektryczne), Bronisław Sochor (elektrotermia),
- Poznań: Bolesław Bielecki (elektroenergetyka, zabezpieczenia elektroenergetyczne), Artur Metal (pomiar elektrotechniczne, działał również we Wrocławiu i Szczecinie).

## 9. Losy ludności wschodniej Galicji i Wołynia<sup>56</sup> w trakcie i po II wojnie światowej

Przyłączone w 1939 r. do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej dawne polskie tereny obejmowały ówczesne województwa: tarnopolskie, stanisławowskie i część wschodnią województwa lwowskiego (razem zwane też wschodnią Galicją), oraz woje-

55 J. Hickiewicz, *Gabriel Sokolnicki (1877–1975)*, s. 125–126; P. Olechowski, *Gabriel Sokolnicki*, [w:] *Zostali na wschodzie. Słownik inteligencji polskiej w ZSRS 1945–1991*, t. 2, red. A. Hlebowicz, Warszawa 2022, s. 540–543.

56 Powojenne statystyki w większości podają łączne dane wschodniej Galicji i Wołynia, wprowadzono więc dane Wołynia aby można było porównać stan przed i po II wojnie światowej, ponadto losy wojenne i powojenne ludności tych terenów są podobne.

wództwo wołyńskie (Wołyń). Tereny te, wraz z obwodem czerniowieckim<sup>57</sup>, zwane są też Zachodnią Ukrainą.

Ludność wschodniej Galicji i Wołynia doznała w czasie II wojny światowej wielu zagrożeń i cierpień, bo tereny te szczególnie dotkliwie potraktowała wojna. Trzykrotnie przechodził przez nie front wojenny: w 1939, 1941 i 1944 r. Dwie ciężkie okupacje, radziecka w latach 1939–1941, następnie niemiecka od 1941 r. do 1944 r., były dla mieszkańców bardzo trudne do przetrwania ze względu na braki żywności, prześladowania i zagrożenia utraty życia. Ludność żydowska została prawie w całości wymordowana, polska tylko częściowo, ale pozostała przy życiu prawie w całości wysiedlono. Ukraińcy choć w większości przetrwali, to skutki II wojny światowej najbardziej odczuli dopiero po jej zakończeniu, doszło bowiem wówczas do wysiedlenia części ludności i bezwzględnej likwidacji całej partyzantki antyradzieckiej.

Losami ludności tych terenów zajmowało się wielu badaczy, w tym Jan Czerniakiewicz, Monika Czerniakiewicz, Piotr Eberhardt, Grzegorz Hryciuk, Grzegorz Motyka, Małgorzata Ruchniewicz, Bożena Szaynok, Witold Sienkiewicz, Andrzej Żbikowski. W 2023 r. ukazało się obszerne dzieło profesora Uniwersytetu Wrocławskiego Grzegorza Hryciuka pt. *Przesiedleńcy. Wielka epopeja Polaków 1944–1946*. Jest ono wynikiem jego wieloletnich badań, w tym uwiecznionych dostępem do bardzo istotnych materiałów źródłowych ukraińskiego<sup>58</sup> aparatu przesiedleńczego. W opracowaniu tym są prześledzone, między innymi, losy ludności narodowości polskiej zamieszkującej tereny Galicji wschodniej i Wołynia, w latach 1939–1946. Do określenia narodowości przyjął kryterium wyznaniowe, uznając, że rzymscy katolicy to Polacy, grekokatolicy – Ukraińcy, a wyznania mojżeszowego – Żydzi. Na podstawie wyników spisu ludności z 1931 r. i zadeklarowanego wyznania określił on ówczesną liczbę osób poszczególnych narodowości. Następnie na podstawie danych spisu ludności z 1931 r. oszacował, że w 1939 r.<sup>59</sup> liczba ludności Galicji wschodniej mogła wynosić 5138,5 tys., w tym: 1479 tys. rzymskich katolików, 3090 tys. grekokatolików i 522 tys. wyznania mojżeszowego. Ma jednak zastrzeżenia co do rzetelności i wiarygodności wyników spisu powszechnego z 1931 r. pod względem zawyżania ludności rzymskokatolickiej Galicji wschodniej kosztem grekokatolików. Po uwzględnieniu takiej korekty uważa, że liczba ludności Galicji wschodniej mogła wynosić 5136 tys., w tym: 1271 tys. rzymskich katolików, 3296 tys. grekokatolików i 522 tys. wyznania mojżeszowego<sup>60</sup>. Na Wołyniu, jak uważa Hryciuk, zakres fałszerstw, poprawek spisowych z 1931 r. był nieznaczący, można zatem przyjąć, stosując kryterium wyznaniowe, że w 1939 r. liczba mieszkańców Wołynia sięgnąć mogła około 2300 tys. ludzi, w tym: 349 tys. Polaków, 1610 tys. Ukraińców i 222 tys. Żydów<sup>61</sup>. Podsumowując te rozważania i przyjmując do określenia narodowości kryterium wyznaniowe, można szacować, że w 1939 r. liczba ludności, łącznie Galicji wschodniej i Wołynia, mogła wynosić około 7,4 mln osób, w tym: 1,8 mln Polaków,

57 Obwód czerniowiecki z miastem Czerniowiec w wyniku paktu Ribbentrop–Mołotow został w 1940 r. odłączony od Królestwa Rumunii i przyłączony do Związku Radzieckiego, a w jego ramach do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

58 G. Hryciuk, *Przesiedleńcy. Wielka epopeja Polaków 1944–1946*, Kraków 2023, s. 12.

59 Średni roczny przyrost ludności wynosił w latach 1931–1939 dla województw południowych 1,1%, a dla województw wschodnich – 1,4%, *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, rok 10, Warszawa 1939, tabela 3, s. 10.

60 G. Hryciuk, *Przesiedleńcy*, s. 26.

61 Ibidem, s. 27.

4,7 mln Ukraińców i 0,74 mln Żydów<sup>62</sup>, lub uwzględniając korektę na rzecz grekokatolików, około 1,6 mln Polaków, 4,9 mln Ukraińców i 0,74 mln Żydów.

W latach 1944–1946, w wyniku przesunięcia granicy polsko-radzieckiej na zachód, były przeprowadzone przesiedlenia ludności polskiej z Galicji wschodniej i Wołynia na tereny Polski Ludowej. Według źródeł ukraińskich przesiedlono, w tych latach, z zachodnich obwodów USRR (bez obwodu czerniowieckiego) do Polski 756 965 Polaków oraz 31 880 Żydów<sup>63</sup>. W latach 1955–1959 doszło do kolejnych przesiedleń, w trakcie których z Ukrainy przybyło do Polski ok. 76 tys. osób, w tym ok. 70 tys. Polaków<sup>64</sup>. Zatem, łącznie z tych terenów wysiedlono do 1959 r., do Polski ok. 827 tys. Polaków. Po wojnie, według danych radzieckich, w 1959 r. na terenach Zachodniej Ukrainy zamieszkiwało ogółem ok. 6,1 mln mieszkańców, w tym ok. 1,7% Polaków<sup>65</sup>, czyli tylko ok. 104 tys. Polaków pozostało na tych terenach. W latach 1944–1946 ze Lwowa wyjechało (w większości wysiedlono) około 100 tys. osób narodowości polskiej, a na miejscu pozostało ich zapewne zaledwie 7 tys., jednak z czasem ich liczba zaczęła rosnąć wraz z powrotami z zsyłek i przenosinami z prowincji. W 1959 r. na terenie Lwowa mieszkało około 16 tys. Polaków, co jednak na ogólną liczbę ok. 400 tys. mieszkańców Lwowa stanowiło tylko ok. 4%<sup>66</sup>.

Przyjmując szacunkową liczbę Polaków zamieszkujących w 1939 r. tereny Zachodniej Ukrainy na ok. 1828 tys. osób lub skorygowaną 1620 tys. osób narzuca się pytanie: skoro z Polaków pozostało tylko 104 tys., a wysiedlono tylko 827 tys., co stało się z resztą Polaków?

Informacje o wojennych stratach ludności są trudne do jednoznacznego ustalenia, w większości opierają się na szacunkach. Szczególnie odnośnie ofiar na wschodzie, albowiem dopiero po zmianach ustrojowych w 1989 r. można było zająć się badaniem zagadnienia ofiar radzieckiego terroru. Udało się jednak ustalić pewne liczby. Podczas okupacji radzieckiej w latach 1939–1941 wysiedlono z terenów Galicji wschodniej na tereny wschodnie ZSRR 125 tys. ludzi, ponadto 50 tys. osób aresztowano i zamordowano w więzieniach lub wywieziono, a 50–65 tys. wcielono do Armii Czerwonej. Straty ludności wschodniej Galicji, pisze Hryciuk, przekroczyły 200 tys. ludzi, w tym ok. 60% stanowili Polacy, czyli 120 tys. osób, a ponad 60 tys. – Ukraińcy<sup>67</sup>. Na Wołyniu straty miejscowej lud-

62 Według szacunkowych obliczeń Piotra Eberhardta na terenach polskich, które w 1939 r. zostały włączone do USRR mieszkało ok. 7415,5 tys. osób, w tym 4777 tys. Ukraińców, 1828,6 tys. Polaków, 749,6 tys. Żydów. Podano to w: G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski. Polacy, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy*, Warszawa 2023, s. 19.

63 G. Hryciuk, *Przesiedlenia*, tabela 10, s. 521. Ponadto w: G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 85, podano, że zachodnie obwody USRR, łącznie z czerniowieckim, w latach 1944–1946 opuściło 766 206 Polaków i 33 158 Żydów. W: J. Czerniakiewicz, M. zerniakiewicz, *Przesiedlenia ze wschodu 1944–1959*, Warszawa 2007, s. 70, 98, 103, 117, podano łączną liczbę repatriowanych z USRR w latach 1944–1948 z podziałem na obszary, w sumie 787 644 osób. W książce: P. Eberhardt, *Przemieszczenia ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową*, Warszawa 2000, tabela 10, s. 51, podano liczbę 788 tys. przesiedlonych z Ukrainy w latach 1944–1946. W: *Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944–1946*, t. 2, Warszawa, Kijów 2000, s. 915–916, w dokumencie pod tytułem *Informacja ogólna o stanie kolonii polskiej, istniejącym aparacie agenturalno-informacyjnym i ewidencji operacyjnej w obwodach USRS na październik 1946 roku* podano, że przesiedlono do Polski z zachodnich obszarów USRS 775 441 osób.

64 G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 111; P. Eberhardt, *Przemieszczenia ludności*, s. 53.

65 G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, ilustracja na s. 20.

66 P. Olechowski, *Agonia Polaków we Lwowie 1944–1959*, Warszawa 2024, s. 359–363.

67 G. Hryciuk, *Przesiedlenia*, s. 36.

ności polskiej szacuje na ok. 45 tys. osób<sup>68</sup>. Zatem łączne straty ludności polskiej w Galicji wschodniej i Wołyniu w latach 1939–1941 wyniosły nie mniej niż 165 tys. osób<sup>69</sup>.

W latach 1941–1944, czyli podczas okupacji niemieckiej, dochodziło do rozstrzeliwań ludności polskiej, szczególnie inteligencji polskiej<sup>70</sup> i pacyfikacji wsi<sup>71</sup>. Powszechne były też wywózki (również z łapanek ulicznych) do przymusowej pracy w Niemczech. Objęły one ponad 95 tys. Polaków<sup>72</sup>. Łącznie straty ludności polskiej na skutek niemieckich wywozków na roboty, aresztowań i rozstrzeliwań w Galicji wschodniej i Wołyniu szacuje Hryciuk na 150 tys. Polaków<sup>73</sup>.

W 1943 r. doszło do nasilenia antypolskiej akcji ukraińskich nacjonalistów na Wołyniu, skutki tej czystki etnicznej wyniosły od 35,7–60 tys. ofiar śmiertelnych<sup>74</sup>. Obawy przed czystkami były powodem, dla którego w trudnych warunkach<sup>75</sup> niemieckiej okupacji doszło do uciezek przed nacjonalistami ukraińskimi za Bug i San, do zachodniej części Generalnej Guberni<sup>76</sup> ok. 50 tys. uchodźców z Wołynia<sup>77</sup>. Akcja ukraińskich nacjonalistów przeprowadzana była też w Galicji wschodniej. Jej skutki w latach 1941–1946 to co najmniej 20–25 tys.<sup>78</sup> śmiertelnych ofiar oraz ok. 300 tys.<sup>79</sup> uchodźców z wschodniej Galicji<sup>80</sup>. Zatem łączne skutki akcji ukraińskich nacjonalistów, biorąc pod uwagę różne źródła, mogły sięgać nawet do 85 tys. śmiertelnych ofiar<sup>81</sup> i 350 tys. uchodźców<sup>82</sup>.

Tereny południowo-wschodniej Polski (województwa lubelskie, krakowskie i część województwa lwowskiego), które po II wojnie światowej pozostały przy Polsce, zamieszkiwało ok. 658 tys. Ukraińców<sup>83</sup>. Ludność ta też poddana była przesiedleniom. Motyka po-

68 Ibidem, s. 37.

69 Ponadto na ten temat: G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 37–39; P. Eberhardt, *Przemieszczenia ludności na terytorium Polski*, s. 22–23.

70 G. Hryciuk, *Przesiedleńcy*, s. 44, 46.

71 Ibidem, s. 45.

72 Ibidem, s. 46. Ponadto w: G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 65. Jest to trudne do dokładnego określenia, bo robotników wywiezionych z terytoriów wschodnich określano jako *Ostarbeiter* (robotnik ze wschodu), a władze niemieckie nie prowadziły dokładnej statystyki narodowościowej. Ocenia się jednak, że z Galicji wschodniej deportowano do III Rzeszy aż od 7,5 do 10% ogółu mieszkańców.

73 G. Hryciuk, *Przesiedleńcy*, s. 48.

74 Ibidem, s. 61.

75 Warto zauważyć, że w czasie wojny, zwłaszcza kiedy front walk przesunął się na zachód, transport kolejowy, jak również paliwo do samochodów przeznaczone były głównie dla wojska. Uciekający przed śmiertelnym zagrożeniem dysponowali bardzo ograniczonymi środkami transportu. Trudno dziś wyobrazić sobie, jak w tej sytuacji potrafili, zwłaszcza ci ze wschodniej części Wołynia i Galicji, pokonując setki kilometrów, przedostać się za Bug i San. Nie mogli też liczyć na pomoc władz okupacyjnych, jedynie znajomych i rodzin.

76 Generalna Gubernia to utworzony przez niemieckie władze okupacyjne obszar administracyjny obejmujący: małą część województwa warszawskiego, część województwa łódzkiego, województwa kieleckie i lubelskie oraz Galicję.

77 G. Hryciuk, *Przesiedleńcy*, s. 61.

78 Ibidem, s. 86.

79 Ibidem, s. 71; G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 69.

80 Na Wołyniu istniało osadnictwo wojskowe i dlatego tamtejsi rolnicy potrafili zorganizować samoobronę, natomiast rolnicy w Galicji wschodniej ratowali się przede wszystkim ucieczką.

81 Liczbę ofiar śmiertelnych na 100 tys. ocenia G. Motyka, *Zbrodnia wołyńsko-galicyska*, „Pomocnik Historyczny. Polacy i Ukraińcy Dzieje sąsiedztwa” 2021, nr 8, s. 79. Ponadto w książce A. Chojnowski, J.J. Bruski, *Ukraina*, Warszawa 2006, s. 164, autorzy szacują, że liczba śmiertelnych ofiar wśród ludności polskiej wyniosła ok. 80–100 tys. osób, w tym 50–60 tys. na Wołyniu, 30 tys. w Galicji wschodniej oraz 5–10 tys. na Lubelszczyźnie i Podkarpaciu. Z kolei P. Eberhardt, *Przemieszczenia ludności*, s. 43, podaje liczbę 70 tys.

82 Ibidem, s. 43, 51, podaje łączną liczbę 200 tys. osób, a G. Motyka, *Zbrodnia wołyńsko-galicyska*, s. 79, szacuje nawet na ok. 300–400 tys. osób.

83 G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia wypędzenia i ucieczki*, s. 19.

daje, że po 1944 r. do Związku Radzieckiego wysiedlono 488 tys. Ukraińców<sup>84</sup>, natomiast Hryciuk – ok. 440 tys. Ukraińców i ok. 19 tys. Rusinów<sup>85</sup>. Ponadto w 1947 r. ramach tzw. Akcji Wisła przesiedlono ok. 140 tys. Ukraińców<sup>86</sup> z terenów południowo-wschodnich na tereny północno-zachodniej Polski. W wyniku odpowiedzi na czystkę etniczną, jak podaje Motyka, w latach 1943–1944 na terenach południowo-wschodniej Polski i na Zachodniej Ukrainie, śmierć poniosło łącznie ok. 10–15 tys. Ukraińców<sup>87</sup>. W 1960 r. maksymalną liczebność Ukraińców na terenie Polski szacowano na ok. 210 tys.<sup>88</sup>, co stanowiło ok. 0,7% ówczesnej ludności całej Polski.

W latach 1944–1953 Ukraińcy zamieszkujący Zachodnią Ukrainę poddani byli szczególnym represjom. Zaraz po przejściu władzy na tych terenami przeprowadzono bezwzględna mobilizację do Armii Czerwonej 34 roczników (1894–1927) i zmobilizowano około 500 tys. Ukraińców. W latach 1944–1945, w celu uzupełnienia siły roboczej dla przemysłu ciężkiego, skierowano do Donbasu i na Ural prawdopodobnie ok. 60–75 tys. osób, w znacznej części kobiet. W trwających od 1944 r. działaniach, prowadzonych z słabnącym nasileniem do 1953 r., zmierzających do likwidacji partyzantki i ukraińskiego podziemia, zginęło 153 tys. osób, a ponadto 134 tys. osób aresztowano<sup>89</sup>. W latach 1944–1952 władze radzieckie zesłały, głównie do Syberii zachodniej i wschodniej, łącznie ok. 199 tys. osób<sup>90</sup>.

Ale najcięższe prześladowania na tych terenach przeszła ludność narodowości żydowskiej. Przed wybuchem II wojny światowej, na całych terenach przyłączonych w 1939 r. do Związku Radzieckiego, zamieszkiwało ok. 1,141 mln Żydów (w tym w Ukrainie 749,6 tys., Białorusi 316,3 tys. oraz Litwie 75 tys.)<sup>91</sup>. Po przejściu tych terenów pod okupację niemiecką, w 1941 r. niemal cała ludność żydowska została wymordowana w wyniku ludobójczych działań niemieckich władz i Gestapo. Tylko nielicznym udało się zbiec, a jeszcze mniejszej liczbie ukryć i przetrwać. W końcu 1959 r., według statystyk radzieckich, na całych tych terenach zamieszkiwało jedynie, łącznie ok. 57,9 tys. Żydów, w tym w Zachodniej Ukrainie ok. 33 tys. (0,54 % z 6,1 mln mieszkańców Zachodniej Ukrainy)<sup>92</sup>.

Podsumowując, w Zachodniej Ukrainie w trakcie II wojny światowej i w pierwszych latach po niej doszło do ogromnych przekształceń narodowościowych. W 1939 r. teren ten zamieszkiwało ok. 7,4 mln osób, natomiast 20 lat później, według statystyk radzieckich, w końcu 1959 r., już tylko 6,1 mln osób<sup>93</sup>. Na skutek II wojny światowej ubyło ponad 2,2 mln Polaków i Żydów, czego szybko nie skompensował duży powojenny napływ<sup>94</sup>

84 G. Motyka *Zbrodnia wołyńsko-galicyjska*, s. 79.

85 G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 223; P. Eberhardt, *Przemieszczenia ludności*, s. 57, podaje liczbę 480,3 tys. W pozycji: *Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944-1946*, t. 2, s. 919, w dokumencie *INFORMACJA o sytuacji Ukraińców – przesiedleńców, którzy przyjechali z Polski na mocy Układu Lubelskiego z marca 1947 r.* podano, że: „Zgodnie z Układem Lubelskim z 1944 r. na Ukrainę przesiedlono z Polski 118.724 rodziny Ukraińców liczące łącznie 472.635 osób”.

86 G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 225; G. Motyka, *Zbrodnia wołyńsko-galicyjska*, s. 79; P. Eberhardt, *Przemieszczenia ludności*, s. 58.

87 G. Motyka, *Zbrodnia wołyńsko-galicyjska*, s. 79.

88 G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 20.

89 Ibidem, s. 221.

90 Ibidem, s. 222.

91 Ibidem, s. 19.

92 Ibidem, s. 20.

93 G. Hryciuk, M. Ruchniewicz, W. Sienkiewicz, B. Szaynok, A. Żbikowski, *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki*, s. 20.

94 Spowodowane to było tym, że po wojnie na Ukrainie Zachodniej stanowiąca kierownicze w administracji, go-

na te tereny ludności ze Związku Radzieckiego, częściowo Rosjan, powroty wysiedlonych Ukraińców z dalekich wschodnich terenów Związku Radzieckiego oraz przesiedlenia Ukraińców z terenów Polski Ludowej ani przyrost naturalny. W efekcie wszystkich zdarzeń wojennych Zachodnia Ukraina stała się bardziej jednolita pod względem narodowościowym niż była w ubiegłych wiekach.

## 10. Fenomen lwowskiej elektrotechniki w pamięci historycznej

Pomimo tak dużych zmian narodowościowych nadal utrzymały się pewne związki tego terenu z Polską. Wielkim ułatwieniem dla nich były zmiany ustrojowe w Polsce po 1989 r., a przede wszystkim uzyskana w 1991 r. niepodległość Ukrainy. Radziecki Instytut Politechniczny we Lwowie przekształcono w ukraiński Narodowy Uniwersytet „Lwowska Politechnika”. Rozpoczęły się ukazywać publikacje na temat Lwowa i Politechniki Lwowskiej<sup>95</sup>. Związki z tymi terenami podtrzymywali też polscy elektrycy, znajdując poparcie ukraińskich elektryków. Przykładowo można wymienić kilka ważniejszych wydarzeń z ostatnich kilkunastu lat.

Prof. Petro Stakhiv, który w 1996 r. został powołany na kierownika Katedry Elektrotechniki w N.U. „Lwowska Politechnika” jednocześnie stał się kustoszem pamięci o Dzieśleńskim, jak i o jego następcy Fryze. W gablotce przy katedrze umieszczone są ich zdjęcia i notki z zaznaczeniem, że byli to pierwsi kierownicy katedry. W katedrze zachowane jest biurko Fryzego wraz z jego skryptami oraz jego zdjęciem. W muzeum N.U. „Lwowska Politechnika” przechowywane są aparaty i urządzenia z laboratorium elektrotechnicznego, które utworzył Dzieślewski.

W 2009 r. Oddział Krakowski Stowarzyszenia Elektryków Polskich (SEP) zorganizował wycieczkę delegacji Stowarzyszenia z ówczesnym prezesem SEP prof. Jerzym Barglikiem do Lwowa i N.U. „Lwowska Politechnika”<sup>96</sup>.

W 2011 r. Oddział Radomski SEP był organizatorem wyjazdu do Lwowa i N.U. „Lwowska Politechnika” na uroczystości siedemdziesiątej rocznicy mordu przez niemieckie Gestapo na Wzgórzach Wuleckich<sup>97</sup> polskich profesorów lwowskich uczelni. Jednym z nich był urodzony w Radomiu elektrotechnik – metrolog Krukowski. Kolejnym terenem współpracy była pomoc w dostępie do lwowskich archiwów, która rozpoczęła się wraz z wyjazdami na uroczystości do Lwowa już od 2011 r. Szczególnie pomocni byli prof. Petro Stakhiv, prof. Orest Ivakhiv, a w następnych latach do pomocy włączył się jeszcze inż. Andrij Krizaniwskij, pracownik „Lvivobenergo”, a jednocześnie główny współtwórca Muzeum Energetyki Ziemi Lwowskiej. Dzięki tej współpracy możliwym było udokumentowanie szeregu publikacji, książek i artykułów.

spodarce, sądownictwie, policji itp. obsadzano przede wszystkim przez ludność napływową (głównie Rosjan), a nie miejscową, uważaną przez władze radzieckie za niepewną. Przybysze potrzebowali mieszkań i w latach 1944–1946 wywierali silną presję na zamieszkujących jeszcze te tereny Polaków, aby wyjeżdżali i pozostawiali do ich dyspozycji umeblowane mieszkania.

95 Przykładowo: Z. Siciński, *Wkład Politechniki Lwowskiej w Polską elektrotechnikę*, Wrocław 1991; Z. Poptawski, *Dzieje Politechniki Lwowskiej; Politechnika Lwowska 1844–1945*.

96 J. Strzałka, *Spotkanie jubileuszowe we Lwowie*, „Czasopismo Techniczne: kwartalnik poświęcony zagadnieniom techniki” 2009, nr 141, s. 1.

97 J. Hickiewicz, W. Michalski, *Wyjazd do Lwowa – 70-lecie kaźni lwowskich profesorów*, „Wiadomości Elektrotechniczne” 2011, nr 12, s. 54–55.



Ryc. 16. Wizyta delegacji SEP w zabytkowej auli N.U. „Politechnika Lwowska” w 2009 r. (źródło: „Czasopismo Techniczne: kwartalnik poświęcony zagadnieniom techniki” 2009, nr 141)

W 2013 r. we Lwowie odbyły się wspólnie zorganizowane przez stronę polską i ukraińską uroczystości 150-lecia urodzin Dzieślewskiego<sup>98</sup>, pierwszego polskiego profesora elektrotechniki, połączone ze sfinansowanym przez SEP remontem jego grobowca na zabytkowym Cmentarzu Łyczakowskim. Organizatorem tego trudnego przedsięwzięcia był Oddział Rzeszowski SEP wspomagany przez profesorów z N.U. „Lwowska Politechnika”.

W 2014 r. ukazała się książka o Dzieślewskim<sup>99</sup>, w której opisano na szerokim tle historycznym jego działalność uczelnianą, znaczący udział w budowie elektrycznego tramwaju we Lwowie, współudział w organizacji Powszechnej Wystawy Krajowej, wieloletnią działalność samorządową oraz sylwetki jego współpracowników. Główny tekst książki uzupełniają obszerne przypisy końcowe, reprint *Sprawozdania w sprawie budowy kolei elektrycznej w mieście Lwowie*, bibliografia, spis ilustracji, indeks nazwisk i streszczenia głównych rozdziałów w języku angielskim.

W 2016 r. ponad 100-osobowa delegacja SEP z ówczesnym prezesem Piotrem Szymczakiem brała udział w siedemdziesiątej piątej rocznicy Wzgórz Wuleckich we Lwowie<sup>100</sup> oraz siedemdziesiątej piątej rocznicy gestapowskiego mordu polskiej inteligencji Stanisławowa w Iwano-Frankiwsku (w 1962 r. zmieniono nazwę miasta Stanisławowa na Iwano-Frankiwsk)<sup>101</sup>.

98 J. Hickiewicz, *Moje wrażenia po jubileuszu profesora Romana Dzieślewskiego*, „Wiadomości Elektrotechniczne” 2013, nr 12, s. 74–76.

99 J. Hickiewicz, P. Sadłowski, *Roman Dzieślewski*.

100 C. Bartoszek, *75 rocznica mordu profesorów we Lwowie*, Newsletter Tydzień w SEP nr 90/04–10.07.2016, sep.com.pl/tydzienSEP/2016/tydzien\_w\_SEP\_90.pdf [dostęp 13.06.2024].

101 J. Hickiewicz, *70. rocznica tajemnicy Czarnego Lasu*, [w:] *Niezwykła więź Kresów Wschodnich i Zachodnich: wpływ Lwowian na rozwój nauki i kultury na Górnym Śląsku po 1945 roku*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, A. Ratuszna, E. Żurawska, Katowice 2012, s. 243–249.



Ryc. 17. Początek uroczystości z okazji 70-lecia mordu profesorów lwowskich we Lwowie przy nowym pomniku pomordowanych (źródło: zbiory autorów)



Ryc. 18. Wnuczka prof. Romana Dzieślewskiego ze swoim wnukiem po prawej przy odnowionym przez SEP w 2013 r. nagrobku prof. Romana Dzieślewskiego na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie (źródło: zbiory autorów)

W 2019 r. we Lwowie odbyły się uroczystości 100-lecia Stowarzyszenia Elektryków Polskich, jako siedzibie jednego z sześciu oddziałów założycielskich SEP. Przy współudziale lwowskich profesorów, a w szczególności zaangażowaniu Ivakhiva odbyły się pamiątkowe seminarium naukowe, w zabytkowej auli N.U. „Lwowska Politechnika” oraz uroczysty koncert „Urodzeni we Lwowie” w Filharmonii Lwowskiej, podczas którego wykonano

utwory kompozytorów polskich i ukraińskich urodzonych we Lwowie. Również w 2019 r. Biblioteka Główna N.U. „Lwowska Politechnika” zorganizowała we Lwowie konferencję „Wspólne Korzenie”<sup>102</sup>, na którą zaprosiła przedstawicieli: politechnik wrocławskiej, gliwickiej i gdańskiej oraz krakowskiej Akademii Górniczo-Hutniczej, a ponadto Pracowni Historycznej SEP. W 2020 r. wydano materiały pokonferencyjne w postaci książki pt. *United by Our Common Roots*. W książce tej zamieszczony jest artykuł (20 stron) Pracowni Historycznej SEP *Lviv Roots of Polish Elektrotechnical Higher Educational Institutions*, w którym omówiono utworzenie we Lwowie w czasach rozbiorów pierwszej i wtedy jedynej wyższej szkoły technicznej z polskim językiem wykładowym, wprowadzonym dekretem cesarskim z dnia 4 września 1870 r. Przedstawiono też historię powstałego w 1911 r. Oddziału Elektrotechnicznego tej uczelni C.K Szkoły Politechnicznej.

W 2020 r. Oddział Radomski SEP wydał monografię poświęconą pamięci Krukowskiego<sup>103</sup> w języku polskim i po części w ukraińskim. Przekładu na język ukraiński dokonał Ivakhiv we współpracy z prof. Mykhajlo Drozhovetsem. W monografii opisano działalność Krukowskiego w laboratorium fabrycznym Siemens-Schuckert w Norymberdze, dydaktyczną jako profesora Politechniki Lwowskiej oraz zamieszczono opis morderstwa lwowskich profesorów w 1941 r. przez niemieckie Gestapo. Ponadto przedstawiono znaczenie osiągnięć naukowych Krukowskiego dla rozwoju metrologii elektrycznej, jak również sylwetki jego wychowanków i ich osiągnięcia w Polsce i Ukrainie.

W 2020 r. ukazała się książka, której autorem był Kryżaniwskyj *Elektryczny Lwów – Historia 1894–2019*<sup>104</sup> wydana przez Oddział Wrocławski SEP. W książce opisano początki światowej elektroenergetyki, w tym udział ukraińskich uczonych. Przedstawiono początki elektryfikacji Lwowa prądem stałym w latach 1894–1916 oraz prądem przemiennym całej ziemi lwowskiej do 1939 r. Omówiono też losy lwowskiej energetyki w trakcie II wojny światowej<sup>105</sup>, a następnie rozwój energetyki Zachodniej Ukrainy po 1945 r. do końca XX w. oraz udział w tym spółki akcyjnej „Lvivobenergo”. Wielkim atutem książki są liczne fotografie, znakomicie ilustrujące tekst.

W latach 2020–2021 ukazało się też kilka innych książek różnych autorów traktujących o różnych aspektach lwowskiej elektrotechniki w okresie przed II wojną światową, m.in. Jana Szajnera i Marcina Rechlłowicza<sup>106</sup>, Aleksandra Łupienki<sup>107</sup>, Tomasza Dywana<sup>108</sup>.

W latach 2017–2019 członek Pracowni Historycznej SEP, Piotr Rataj odbył kilka kwerend we lwowskich archiwach i bibliotekach. W ich trakcie dużą pomoc okazali Ivakhiv i Kryżaniwskyj. Pozyskano wówczas wiele wcześniej nieznanych źródeł dotyczących historii polskiej elektrotechniki, w tym np. pierwsze skrypty akademickie z elektrotechniki w języku polskim (z lat 1890, 1895, 1898–1899) z lwowskiej Szkoły Politechnicznej.

102 J. Hickiewicz, P. Rataj, *Konferencja w Narodowym Uniwersytecie „Lwowska Politechnika”*, „Wiadomości Elektrotechniczne” 2020, nr 2, s. 35–36; materiały z konferencji: *United by Our Common Roots: Collection of Scientific Works*, Lviv 2020.

103 *Historia i pamięć: Włodzimierz Krukowski*.

104 A. Kryżaniwskyj, *Elektryczny Lwów – Historia 1894–2019*, red. J. Nowicki, A. Hachoł, Wrocław 2020.

105 Poruszono tam sprawę przesiedleń ludności polskiej i ukraińskiej, po zakończeniu II wojny światowej, ale nie przedstawiono trudnych losów i wielkich strat ludności polskiej poniesionych tam w trakcie tej wojny.

106 M. Rechlłowicz, J. Szajner, *Tramwaje lwowskie 1880–1944*, Łódź 2020.

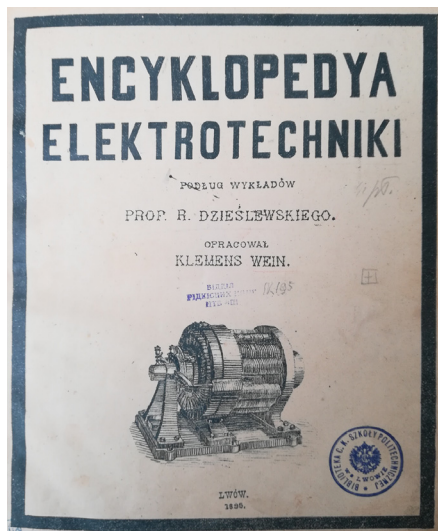
107 A. Łupienko, *W stronę systemu. Infrastruktura techniczna dziewiętnastowiecznego miasta na przykładzie Galicji*, Łódź 2021.

108 T. Dywan, *Miejskie zakłady i obiekty infrastruktury technicznej Lwowa w latach 1858–1919. Zarys dziejów*, Łódź 2021.

Ukoronowaniem tych wyjazdów było zebranie materiałów umożliwiających udokumentowanie jego pracy doktorskiej *Rozwój elektrotechniki we Lwowie do 1914 roku* i po obronie z wyróżnieniem wydanie jej w 2023 r. w formie książkowej<sup>109</sup>. Jest to naukowe, bardzo dobrze udokumentowane, opracowanie początków lwowskiej elektrotechniki do 1914 r. Rozpoczyna go omówienie na wszechstronnym tle pierwszych zastosowań elektryczności, we Lwowie jak telegraf, telefon, instalacje oświetleniowe oraz przedstawienie debiutu elektrotechniki w C.K. Szkole Politechnicznej. Następnie pokazano działalność pierwszych instytucji elektrotechnicznych, kolejno: Katedry Elektrotechniki, elektrowni prądu stałego, tramwaju elektrycznego, oświetlenia elektrycznego i elektrotechników w Towarzystwie Politechnicznym. W końcowym rozdziale przedstawiono rozwój elektryfikacji Lwowa prądem przemiennym i działalność przedsiębiorstw elektrotechnicznych. Omówiono też działalność Sekcji Elektrotechnicznej w Towarzystwie Politechnicznym. Postawiono tam tezę o zjawisku synergii w powstaniu i rozwoju elektrotechnicznych instytucji we Lwowie, co pozwoliło elektrotechnice w tym mieście rozwijać się szybciej i pełniej w odróżnieniu od innych polskich miast do 1914 r. Opracowanie uzupełniają bibliografia, wykazy rycin, wykresów, tabel, skrótów oraz indeks osobowy i streszczenia w języku angielskim i ukraińskim.

Od rozpoczęcia niszczenia struktur ukraińskiej elektroenergetyki przez rosyjskiego agresora Oddział Rzeszowski SEP wspomaga stronę ukraińską dostarczając prądotwórczych agregatów spalinowo elektrycznych oraz innych potrzebnych urządzeń elektroenergetycznych.

Kolejną inicjatywą lwowskich elektroenergetyków z przedsiębiorstwa „Lvivobenergo”, a którą szczególnie wykazał się Kryżaniwskij i to już w trudnym okresie rosyjskiej agresji, było odszukanie i ufundowanie pomnika nagrobkowego ostatniego polskiego dyrektora lwowskiej elektrowni inż. Stanisława Kozłowskiego, zamordowanego 22 września 1939 r. przez radzieckie NKWD. Uroczystość poświęcenia nagrobka<sup>110</sup> z udziałem zaproszonej delegacji SEP odbyła się 25 maja 2023 r.



Ryc. 19. Strona tytułowa skryptu akademickiego z wykładów prof. Romana Dzieślewskiego z elektrotechniki, opracowanego przez Klemensa Weina z 1895 r., przechowywanego w zbiorach biblioteki Narodowego Uniwersytetu „Lwowskiej Politechniki we Lwowie” (źródło: zbiory autorów)

109 P. Rataj, *Rozwój elektrotechniki we Lwowie do 1914 roku*, Warszawa 2023. W efekcie uzyskania w konkursie stypendium wydawniczego, wydruk książki opłaciła Fundacja Lanckorońskich.

110 Relację z tej uroczystości m.in. podano w: A. Gordijewska, *Wizyta polskich energetyków we Lwowie*, „Nowy Kurier Galicyjski” 2023, nr 10 (422), s. 3; *Umowa o współpracy pomiędzy przedsiębiorstwem PSA Lvivobenergo a Oddziałem Rzeszowskim SEP*, „Wiadomości Elektrotechniczne” 2024, nr 2, s. 40.



Ryc. 20. Uroczystość poświęcenia nagrobka inż. Stanisława Kozłowskiego na Cmentarzu Łyczkowskim 25 maja 2023 r., nad grobem przemawia prezes SEP, prof. Sławomir Cieślik (źródło: zbiory autorów)

W 2024 r. odbyła się zaś we Lwowie, zorganizowana przez Centrum Historii Miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej i „Lvivobenergo” konferencja z okazji 130-lecia Powszechnej Wystawy Krajowej we Lwowie z udziałem, także aktywnym, delegacji SEP<sup>111</sup>.

Wymienione liczne wspólne polsko-ukraińskie inicjatywy upamiętniające fenomen lwowskiej elektrotechniki świadczą o budowaniu wspólnej, polsko-ukraińskiej pamięci na tym obszarze.

## Bibliografia

### Źródła

XXXVI. *Sprawozdanie Wydziału Głównego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie za rok administracyjny 1912*, Lwów 1913.

XXXVII. *Sprawozdanie Wydziału Głównego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie za rok administracyjny 1913*, Lwów 1914.

Drewnowski K., *Nowy Pawilon elektryczny Politechniki Warszawskiej*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1934, nr 23, s. 656–665.

Idaszewski K., *Autobiografia*, oprac. I. Dudzikowski, [w:] *Polacy zasłużeni dla elektryki: początki elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego, pionierzy elektryki*, red. J. Hickiewicz, Warszawa, Gliwice, Opole 2009, s. 139–148.

*Mały Rocznik Statystyczny 1939*, rok 10, Warszawa 1939.

*Program Ces. Król. Szkoły Politechnicznej we Lwowie*, t. 7–46, Lwów 1878–1918.

*Program Politechniki Lwowskiej*, t. 49–47, Lwów 1921–1939.

<sup>111</sup> B. Pałac, *130. rocznica (1894-2024) Powszechnej Krajowej Wystawy we Lwowie*, Newsletter Tydzień w SEP nr 441/17–23.06.2024, [sep.com.pl/tydzien-w-sep/441/130-rocznica-1894-2024-powszechnej-krajowej-wystawy-we-lwowie.html](http://sep.com.pl/tydzien-w-sep/441/130-rocznica-1894-2024-powszechnej-krajowej-wystawy-we-lwowie.html) [dostęp 16.12.2024].

- Politechnika Warszawska: Program*, t. 12–19 Warszawa 1926–1933.
- Politechnika Warszawska: Skład osobowy i plan studiów*, t. 20–24, Warszawa 1934–1938.
- Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1902: Pamiętnik jubileuszowy*, red. E. Grzębski, Lwów 1902.
- Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1927. Księga pamiątkowa*, red. M. Matakiewicz, Lwów 1927.

### Literatura przedmiotu

- Albert Z., *Każń profesorów lwowskich lipiec 1941*, Wrocław 1989.
- Białkiewicz Z., Hickiewicz J., Urbański W., Aleksander Rothert (1870–1937), [w:] *Polacy zasłużeni dla elektryki: początki elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego, pionierzy elektryki*, red. J. Hickiewicz, Warszawa, Gliwice, Opole 2009, s. 93–100.
- Chojnowski A., Bruski J.J., *Ukraina*, Warszawa 2006.
- Czerniakiewicz J., Czerniakiewicz M., *Przesiedlenia ze wschodu 1944–1959*, Warszawa 2007.
- Dywan T., *Miejskie zakłady i obiekty infrastruktury technicznej Lwowa w latach 1858–1919. Zarys dziejów*, Łódź 2021.
- Eberhardt P., *Przemieszczenia ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową*, Warszawa 2000.
- Franaszek P., *Towarzystwo Politechniczne we Lwowie jako forum integracji polskiej inteligencji technicznej na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Polska i Polacy w XIX i XX wieku; studia ofiarowane Profesorowi Mariuszowi Kulczykowskiemu w 70. rocznicę Jego urodzin*, red. K. Ślusarek, Kraków 2002, s. 391–405.
- Gordijewska A., *Wizyta polskich energetyków we Lwowie*, „Nowy Kurier Galicyjski” 2023, nr 10 (422), s. 3.
- Hickiewicz J., *Moje wrażenia po jubileuszu profesora Romana Dzieślewskiego*, „Wiadomości Elektrotechniczne” 2013, nr 12, s. 74–76.
- Hickiewicz J., *70. rocznica tajemnicy Czarnego Lasu*, [w:] *Niezwykła więź Kresów Wschodnich i Zachodnich: wpływ Lwowian na rozwój nauki i kultury na Górnym Śląsku po 1945 roku*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, A. Ratuszna, E. Żurawska, Katowice 2012, s. 243–249.
- Hickiewicz J., *Gabriel Sokolnicki (1877–1975)*, [w:] *Polacy zasłużeni dla elektryki: początki elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego, pionierzy elektryki*, red. J. Hickiewicz, Warszawa, Gliwice, Opole 2009, s. 119–128.
- Hickiewicz J., *Kazimierz Idaszewski (1878–1965)*, [w:] *Polacy zasłużeni dla elektryki: początki elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego, pionierzy elektryki*, red. J. Hickiewicz, Warszawa, Gliwice, Opole 2009, s. 129–138;
- Hickiewicz J., *Tadeusz Malarski (1883–1952)*, [w:] *Profesorowie lwowscy na Politechnice Śląskiej*, red. Reclaw D., Bąba W., Gliwice 2015, s. 375–387.
- Hickiewicz J., Michalski W., *Wyjazd do Lwowa – 70-lecie kaźni lwowskich profesorów*, „Wiadomości Elektrotechniczne” 2011, nr 12, s. 54–55.
- Hickiewicz J. przy współpracy z P. Sadłowskim, *Roman Dzieślewski. Pierwszy polski profesor elektrotechniki i Jego współpracownicy*, Warszawa, Rzeszów, Tarnów, Gliwice, Opole 2014.
- Hickiewicz J., Rataj P., *Działalność Ignacego Mościckiego (1867–1946) w elektrotechnice*, „Analecta: Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2017, nr 2, s. 55–70.

- Hickiewicz J., Rataj P., *Konferencja w Narodowym Uniwersytecie „Lwowska Politechnika”* „Wiadomości Elektrotechniczne” 2020, nr 2, s. 35–36.
- Hickiewicz J., Rataj P., Sadłowski P., *Życiorys prof. dr. inż. Włodzimierza Krukowskiego*, [w:] *Historia i pamięć. Włodzimierz Krukowski (1887–1941). Twórca lwowskiej szkoły pomiarów elektrycznych*, red. J. Hickiewicz, Radom 2020, s. 86–171.
- Historia i pamięć. Włodzimierz Krukowski (1887–1941). Twórca lwowskiej szkoły pomiarów elektrycznych*, red. J. Hickiewicz, Radom 2020.
- Hołub B., *Studium historyczno-geograficzne narodowości w Galicji Wschodniej w świetle spisów ludności w latach 1890–1910*, Lublin 2013.
- Hryciuk G., *Przesiedleńcy. Wielka epopeja Polaków 1944–1946*, Kraków 2023.
- Hryciuk G., Ruchniewicz M., Sienkiewicz W., Szaynok B., Żbikowski A., *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski. Polacy, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy*, Warszawa 2023.
- Hulewicz J., *Studia wyższe młodzieży z zaboru rosyjskiego w uczelniach galicyjskich w latach 1905–1914*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1958, nr 16, „Historia” z. 3, s. 233–287.
- Ivakhiv O., Stadnyk B., *Włodzimierz (Wołodymyr) Koczan (1909–1988)*, [w:] *Historia i pamięć. Włodzimierz Krukowski (1887–1941). Twórca lwowskiej szkoły pomiarów elektrycznych*, red. J. Hickiewicz, Radom 2020, s. 288–307.
- Kich-Mastej O., *Bohdan Łepki oraz intelektualiści krakowscy początku XX w. w obronie ukraińskiego języka literackiego*, [w:] *Język ukraiński w życiu i działalności elit na Ukrainie na przestrzeni wieków: kultura, nauka, oświata, religia, społeczeństwo, polityka*, red. W. Mokry, Kraków 2015, s. 175–186.
- Motyka G., *Zbrodnia wołyńsko-galicyjska*, „Pomocnik Historyczny. Polacy i Ukraińcy. Dzieje sąsiedztwa” 2021, nr 8, s. 76–80.
- Kalabiński B., *Zjazdy techników polskich w latach 1882–1917*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. D, 1963, z. 4, s. 3–47.
- Krzyżaniwskyj A., *Elektryczny Lwów: Historia 1894–2019*, Wrocław 2020.
- Krzyżaniwskyj A., Rataj P., *Maurycy Altenberg (1876–1941) – pionier elektryfikacji*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej” 2020, nr 70, s. 75–84.
- Križaniv'skij A., *Історія електрифікації Л'вівщини*, L'viv 2015.
- Łupienko A., *W stronę systemu. Infrastruktura techniczna dziewiętnastowiecznego miasta na przykładzie Galicji*, Łódź 2021.
- Olechowski P., *Agonia Polaków we Lwowie 1944–1959*, Warszawa 2024.
- Olechowski P., *Gabriel Sokolnicki*, [w:] *Zostali na wschodzie. Słownik inteligencji polskiej w ZSRS 1945–1991*, t. 2, red. A. Hlebowicz, Warszawa 2022, s. 540–543.
- Papée F., *Historia miasta Lwowa w zarysie*, Lwów, Warszawa 1924.
- Pasko M., Hickiewicz J., Rataj P., *Izaak Rosenzweig (1907–1941) – uczeń Stanisława Fryze, wielka nadzieja polskiej elektrotechniki*, „Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe” 2018, nr 4, s. 107–112.
- Piłatowicz J., *Politechnika Lwowska w okresie międzywojennym*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1991, t. 36, nr 1, s. 25–70.
- Piłatowicz J., *Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1918 r.*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2002, t. 47, nr 3, s. 17–42.

- Piłatowicz J., *Technicy Krakowa i Lwowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1999, t. 44, nr 3–4, s. 89–108.
- Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993.
- Politechnika Lwowska jej stan obecny i potrzeby*, Lwów 1932.
- Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa*, red. L. Staniewicz, Warszawa 1925.
- Politechnika Warszawska 1915–1965*, red. K. Kolbiński i in, Warszawa 1965.
- Popławski Z., *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992.
- Popławski Z., *Zarys dziejów Uczelni*, [w:] *Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993, s. 7–69.
- Profesor dr inż. Stanisław Fryze (1885–1964): pionier elektrotechniki, nauczyciel i wychowawca wielu pokoleń polskiej młodzieży akademickiej*, red. T. Kołakowski, Gliwice, Katowice, Warszawa 2009/2010.
- Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944–1946*, t. 2, Warszawa, Kijów 2000.
- Przygodzki J.R., *Kazimierz Drewnowski: Profesor i Rektor Politechniki Warszawskiej: Legionista i Twórca wojsk łączności: Taternik*, Warszawa 2020.
- Rataj P., *Franciszek Dobrzyński (1856–1922) – fizyk, pierwszy akademicki wykładowca elektrotechniki w języku polskim i nadinspektor galicyjskiego Urzędu Miar i Wag*, „Zeszyty Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej” 2024, nr 77, s. 149–156.
- Rataj P., *Rozwój elektrotechniki we Lwowie do 1914 roku*, Warszawa 2023.
- Rataj P., Hickiewicz J., *Pionierska elektrownia trójfazowa w kopalni ozokerytu w Boryslawiu z 1897 roku*, „Przegląd Elektrotechniczny” 2023, nr 8, s. 274–277, DOI 10.15199/48.2023.08.48.
- Rechłowicz M., Szajner J., *Tramwaje lwowskie 1880–1944*, Łódź 2020.
- Serczyk W.A., *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001.
- Siciński Z., *Wkład Politechniki Lwowskiej w Polską elektrotechnikę*, Wrocław 1991.
- Strzałka J., *Spotkanie jubileuszowe we Lwowie*, „Czasopismo Techniczne: kwartalnik poświęcony zagadnieniom techniki” 2009, nr 141, s. 1.
- Szewalski R., *Wydział Mechaniczny*, [w:] *Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993, s. 296–405.
- Szczepanowski S., *Nędza Galicyi w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego*, Lwów 1888.
- Tarhov S., *Історія Л'вівського трамваю*, L'viv 1994.
- Umowa o współpracy pomiędzy przedsiębiorstwem PSA Lvivoblenergo a Oddziałem Rzeszowskim SEP*, „Wiadomości Elektrotechniczne” 2024, nr 2, s. 40.
- United by Our Common Roots: Collection of Scientific Works*, Lviv 2020.
- Zajączkowski W., C. K. *Szkoła Politechniczna we Lwowie: Rys historyczny jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny*, Lwów 1894.
- Zamorski K., *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Ludności w Galicji w latach 1857–1910*, Kraków, Warszawa 1989.
- Zarys historii Wydziału Elektrycznego 1921–1981. Materiały Sympozjum Listopad 1981*, Warszawa 1982.

### Strony internetowe

Bartoszek C., *75 rocznica mordu profesorów we Lwowie*, Newsletter Tydzień w SEP nr 90/04–10.07.2016, sep.com.pl/tydzienSEP/2016/tydzien\_w\_SEP\_90.pdf [dostęp 13.06.2024].

Pałac B., *130. rocznica (1894–2024) Powszechnej Krajowej Wystawy we Lwowie*, Newsletter Tydzień w SEP nr 441/17–23.06.2024, sep.com.pl/tydzien-w-sep/441/130-rocznica-1894-2024-powszechnej-krajowej-wystawy-we-lwowie.html [dostęp 16.12.2024].

Prof. dr inż. Stanisław Fryze: *członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk: księga pamiątkowa*, Gliwice 1985, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej, delibra.bg.polsl.pl/dlibra/publication/25084/edition/23387/content [dostęp 16.01.2025].

emerytowany profesor Politechniki Opolskiej, **Jerzy Hickiewicz**, społeczny kierownik Pracowni Historycznej Stowarzyszenia Elektryków Polskich. Od około 24 lat zajmuje się historią polskiej elektrotechniki i elektrotechnicznego szkolnictwa wyższego, a w szczególności biogramami i analizą działalności naukowej i technicznej wybitnych polskich elektrotechników.

e-mail: j.hickiewicz@zw.po.edu.pl

dr **Piotr Rataj**, członek Pracowni Historycznej Stowarzyszenia Elektryków Polskich. Jego zainteresowania badawcze obejmują historię nauki i techniki ze szczególnym uwzględnieniem elektrotechniki, historię ruchu stowarzyszeniowego techników, wyższego szkolnictwa technicznego oraz biografistykę.

e-mail: piotr.rataj33@wp.pl

dr **Przemysław Sadłowski**, członek Pracowni Historycznej Stowarzyszenia Elektryków Polskich. Zainteresowania badawcze: historia polskiej nauki i techniki, głównie elektrotechniki, historia ruchu stowarzyszeniowego techników polskich, wyższego szkolnictwa technicznego, biografistyka.

e-mail: przemyslawsadlowski@gmail.com

Data zgłoszenia artykułu: 6 lipca 2024

Data przyjęcia do druku: 16 stycznia 2025